

YUNANİSTAN'DA OSMANLI TARİHİ LİTERATÜRÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

İbrahim Alper Arısoy*
Aşkın Özdağoğlu**
Güzin Özdağoğlu***
Muhammet Damar****

Öz: Çağdaş Yunanistan tarihinin hemen tamamı Türkiye tarihiyle iç içe olduğundan burada üretilen tarih literatürünün hatırı sayılır bir kısmı Osmanlı dönemini de kapsar. Dolayısıyla Antik dönem ve kısmen Doğru Roma devri ile yakın tarih hariç tutulacak olursa Yunanistan'da üretilen tarih araştırmaları ister istemez şu veya bu şekilde Osmanlı tarihi ile ilişkilidir. Bunların bilhassa yerel tarihe ilişkin olanları coğrafya, yer adları, Osmanlı mimari ve kültürel mirası gibi konularda son derece kapsamlı ve zengin detaylar içerir. Bibliyometrik analizlerin yanı sıra nitel değerlendirmelere de yer veren bu çalışma, Yunanistan kaynaklı literatürün Osmanlı tarihçiliği açısından taşıdığı öneme dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Osmanlı Çalışmaları, Bilimetre.

OTTOMAN STUDIES IN GREECE: SOME REMARKS ON THE LITERATURE

Abstract: As most of the history of modern Greece is closely related with that of Turkey, considerable part of history literature produced here refers to the Ottoman period. As a matter of fact, except for the ancient period, most of the Eastern Roman period and recent history, historical research conducted in Greece directly or indirectly involves the Ottoman history. Among these, especially those focusing on local history give very extensive and rich details on geography, toponyms, Ottoman architectural heritage etc. Apart from bibliometric analyses, this study attempts a quantitative assessment of this vast literature, focusing mostly on the locally – produced Greek-language publications. In so doing, the study aims to draw attention

* Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, alper.arisoy@deu.edu.tr

** Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, askin.ozdagoglu@deu.edu.tr

*** Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, guzin.kavrukkoca@deu.edu.tr

**** Bil.Müh.Uzm, Dokuz Eylül Üniversitesi, muhammet.damar@deu.edu.tr

to the importance of this extremely detailed and mostly overshadowed literature for the wider field of Ottoman studies.

Keywords: Greece, Ottoman Studies, Scientometrics

Giriş

Yunanistan, Osmanlı dönemine ilişkin araştırmalar bakımından dünya çapında ilk sıralarda yer alan birkaç ülke arasındadır. Bu alandaki Yunanca literatür son derece zengin olup yerel tarihe ilişkin detayların yanı sıra Osmanlı döneminin idari, kültürel, sosyoekonomik vb. hemen her boyutuna ışık tutar. Ayrıca Yunanistan, Osmanlı çalışmaları alanındaki uluslararası literatüre katkısı ile de ön plana çıkar. Bu çalışmayla amaçlanan, Osmanlı tarihi alanında Yunanistan'da üretilen yayınları uluslararası ve yerel dildeki literatüre katkıları bakımından değerlendirmek ve bilhassa dil bakımından erişimi daha kısıtlı olan Yunanca literatürün Osmanlı tarihçiliği açısından taşıdığı öneme dikkati çekmektir.

Çalışma iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, yazarların uluslararası alanda Osmanlı çalışmaları literatürünü inceledikleri daha geniş kapsamlı bir araştırmaya dayanmaktadır. 1975 ila 2018 yılları arasında çıkan ve "Web of Science" (WoS) veri tabanında kayıtlı bulunan yayınlar üzerinden Osmanlı çalışmaları literatürünü ele alan bu araştırmanın Yunanistan'a ilişkin sonuçlarına, çalışmanın ilk kısmında yer verilmiştir. Bu ilk kısmın amacı, Osmanlı tarihçiliği bakımından Yunanistan'ın uluslararası alandaki konumunu sayısal veriler üzerinden değerlendirmektir. Bu kısımda ağırlıklı olarak söz konusu veri tabanında kayıtlı bulunan makale çalışmaları esas alınmıştır. Atıf alan çalışmalar kısmında ise hem makale hem de kitaplara yer verilmiştir.

İkinci kısımda ise, ilk kısımdaki sayısal veriler kapsamına girmeyen – ve esasen buzdüğünün görünmeyen kısmını teşkil eden – Yunanca literatür hakkında bilgi verilecektir. Bu kısım hemen tamamen kitaplardan oluştuğu gibi özellikle yerel ölçekte basılan çalışmalar vurgulanmaya çalışılmıştır. İkinci kısma geçmeden önce söz konusu literatürü üreten ve muhafaza eden vakıf, araştırma merkezleri, arşiv ve kütüphanelere de kısaca değinilecektir. Daha sonra Yunanca literatürün tamamı hakkında fikir verecek şekilde, mümkün ölçüde geniş bir örneklem üzerinden bir nevi ufuk turu yapılacaktır. Örneklemin genişliği ile şu iki husus kastedilmektedir: Öncelikle, atıf verilen çalışmalar, literatürün konu edindiği coğrafi alanın genişliğini yansıtabilecek şekilde seçilmiştir. Tahmin edileceği üzere literatürün coğrafi kapsamı Rumeli'nin bilhassa Yunanistan topraklarına karşılık gelen kesimlerinden Anadolu'nun içlerine uzanır. İkinci olarak, her ne kadar yerel tarihe ilişkin çalışmalar sayıca daha kapsamlı bir yekûn teşkil etse de, söz konusu literatür konu çeşitliliği bakımından da zengin detaylar verir. Zira literatür yerel tarih ile sınırlı

olmayıp idare, sosyoekonomi, kùltür, mimari, sanat tarihi gibi sahaları da kapsar. Her halükârda söz konusu ufuk turunda bilhassa yerelde üretilen yayınlar vurgulanarak literatürün gölgede kalan kısımlarına dikkat çekilmeye çalışılacaktır. İkinci kısımda ele alınacak çalışmaların büyük bir kısmı kitabevleri ve sahaflardan edinilmiş yayınlar olup bir kısmına da Atina'da bulunan Gennadius Kütüphanesi başta olmak üzere aşağıda ilgili kısımda sözü edilen yerel kütüphane ve araştırma merkezleri vasıtasıyla ulaşılmıştır.

1. Yunanistan ve Osmanlı Tarihçiliği: Uluslararası Literatür

Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak bağımsız olan ilk Balkan devleti olması bakımından Osmanlı tarihine ilişkin çalışmalarda Yunanistan'ın önde gelen ülkeler arasında yer alması şartıtcı değildir. Bu durum uluslararası literatürde halen en çok tercih edilen dil durumundaki İngilizce yayınlar için geçerli olduğu gibi, Yunanca çalışmalar bakımından da geçerlidir. Bu başlık altında Yunanistan kökenli yayınların bilhassa İngilizce literatür üzerinden Osmanlı çalışmalarına uluslararası alandaki katkısı ele alınacaktır. Bu değerlendirme, WoS üzerinde VOSviewer programı aracılığıyla yapılan sayısal veri temelli bibliyometrik analizlere dayanır.

Bilindiği gibi WoS, akademik yayınlar bakımından kapsamlı bir veri tabanı teşkil eder. Bu veri tabanı üzerinde 1975 ila 2018 yılları arasında yayımlanmış olup özet, başlık veya anahtar kelimelerinde "ottoman" veya "Osmanlı", "osmanlı" kelimelerinin yer aldığı 4183 çalışma tespit edilmiştir. Söz konusu 4183 yayının % 68,78'i İngilizce, % 17,02'si Türkçe olup kalan %15'lik kısım ise diğer dillerde yazılmıştır. Bunlar arasında Yunanca yayınların payı 4 çalışma ile %0,09'a karşılık gelir. WoS veri tabanı üzerinde 2019 yılı başında yapılmış olan bu araştırma 28 Haziran 2020 tarihinde tekrarlandığında Osmanlı çalışmaları kapsamına giren toplam eser sayısı 6656 olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla yaklaşık bir buçuk yıllık süre zarfında veri tabanındaki yayın sayısı %60 civarında artış göstermiştir. Bu başlık altında analize konu olan çalışmaların hemen tamamının son yirmi yıl içinde yayımlandığı düşünülürse yayın sayısındaki artışın son yıllarda ne ölçüde ivme kazandığı anlaşılır. Mevcut çalışmalar arasında dillere göre dağılım hemen hemen aynı kalmış olup 2020 itibarıyla çalışmaların %67,909'u İngilizce, %17,503'ü Türkçe, kalanı da diğer dillerde yazılmıştır. Bu çalışmalar arasında Yunanca olarak yazılıp WoS veri tabanına giren yayın sayısı altıdır. Dolayısıyla WoS veri tabanı açısından Yunanca yayınların oranı da % 0,09 olarak korunmuştur. Bununla birlikte uluslararası yayınlar söz konusu olduğunda Yunanistan ilk sıralarda yer almaktadır.

Çalışmaların üretildiği üniversite ve kurumlar açısından değerlendirildiğinde, 2018 yılı itibariyle İngilizce yayınlar içinde Yunanistan'ın ABD, Türkiye, İngiltere ve İsrail'den sonra altıncı sırada geldiği görülür (Tablo 1). 2020 yılı Haziran ayı itibariyle Yunanistan bu kategoride sekizinci sıraya düşmüş görünse de veri tabanına giren çalışma sayısında hatırı sayılır oranda artış gözlenmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Literatüre En Fazla Katkı Sağlayan İlk On Ülke

Sıra	2018 Yılı (Toplam Çalışma Sayısı: 4183)			2020 Yılı (Toplam Çalışma Sayısı: 6656)		
	Ülkeler	Çalışma sayısı	%	Ülkeler	Çalışma sayısı	%
1	Türkiye	1384	33,08	Türkiye	2234	33,564
2	ABD	798	19,07	ABD	1155	17,353
3	İngiltere	248	5,92	İngiltere	393	5,904
4	İsrail	166	3,96	İsrail	243	3,651
5	Fransa	135	3,22	Almanya	206	3,095
6	Yunanistan	118	2,82	Fransa	205	3,080
7	Almanya	114	2,72	Rusya	198	2,975
8	Kanada	78	1,86	Yunanistan	150	2,254
9	İtalya	74	1,76	İtalya	133	1,998
10	Rusya	72	1,72	Kanada	118	1,773

Nüfus, dil ve araştırma kurumlarının yoğunluğuna göre düşünüldüğünde Türkiye, ABD ve İngiltere ilk üç sırada gelir. Bu noktada Yunanistan'ın uluslararası literatüre katkısı daha net anlaşılır. Ülkelerin nüfus durumunu da hesaba katarak kabaca bir milyon kişiye düşen yayın sayısı üzerinden bir sıralama yapılacak olursa Yunanistan beşinci sırada yer alır (Tablo 2).

Tablo 2. Ülkelere göre Bir Milyon Kişiye Düşen Makale Sayısı

Sıra	Ülkeler	Nüfus	2018		2020	
			Çalışma sayısı	Çalışma sayısı/Nüfus	Çalışma sayısı	Çalışma sayısı/Nüfus

1	Kıbrıs (KKTC+GKR Y)	1.189.085	27	22,70	41	34,74
2	İsrail	8.452.841	166	19,63	243	28,75
3	Türkiye	81.916.871	1384	16,89	2234	27,27
4	Hırvatistan	4.164.783	56	13,44	91	21,87
5	Yunanistan	10.522.246	118	11,21	150	14,25
6	Bulgaristan	7.051.608	48	6,80	99	14,04
7	Bosna Hersek	3.503.554	20	5,70	32	9,14
8	İngiltere	53.010.000	248	4,67	393	7,40
9	Macaristan	9.688.847	42	4,33	66	6,81
10	İskoçya	5.295.000	20	3,77	36	6,80

Bu tabloda ilk bakışta Kıbrıs dikkati çeker. Veri tabanı adanın her iki tarafını da hesaba kattığından söz konusu oranı bilhassa KKTC'deki üniversitelerin yoğunluğu ve Osmanlı tarihi çalışmaları ile ilişkilendirmek mümkündür. Yine Tablo 2'de yer alan hesaba göre İsrail ve Hırvatistan da Osmanlı çalışmaları alanındaki akademik üretim bakımından ön plana çıkar.

WoS veri tabanında bulunan Yunanistan kökenli 150 çalışmanın üretildiği kurumların listesi, uluslararası isimleri ve 150 çalışma içindeki paylarıyla birlikte aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Yükseköğretim ve Araştırma Kurumları

Sıra	Kurumlar	Çalışma sayısı	%
1	National Kapodistrian University of Athens	26	17,33
2	Aristotle University of Thessaloniki	21	14,00
3	University of Crete	10	6,66
4	University of Patras	8	5,33
5	Institute of Mediterranean Studies (IMS-FORTH/ITE)	7	4,66
6	Panteion University	7	4,66

7	National Technical University of Athens	6	4,00
8	Democritus University of Thrace	5	3,33
9	Foundation for Research and Technology Hellas (FORTH/ITE)	5	3,33
10	Agricultural Research Foundation (NAGREF)	5	3,33

WoS veri tabanına giren çalışmaların üretildiği kurumların hemen tamamı üniversitedir. Bununla birlikte, beşinci sırada yer alan Akdeniz alışmaları Enstitüsü (IMS) aynı zamanda dokuzuncu sıradaki FORTH/ITE bünyesinde yer aldığından, iki kurum birlikte değerlendirilecek olursa FORTH/ITE listede üçüncü sırada yer alır.

Söz konusu çalışmalar yayımlandıkları dergilere göre değerlendirildiğinde çalışmaların üçte ikisinden fazlasının farklı dergilerde yayımlandığı anlaşılmaktadır. Çalışmaların ancak 41'i listede ilk ona giren dergilerde yayımlanmış olup bunlar arasında ilk sırayı Brill tarafından Antonis Anastasopoulos'un editörlüğünde yayımlanan Turkish Historical Review almaktadır.

Tablo 4. Süreli Yayınlar

Sıra	Süreli Yayın Adı	alışma Sayısı	%
1	Turkish Historical Review	10	6,66
2	Byzantine And Modern Greek Studies	4	2,66
3	Deltion Of The Christian Archaeological Society	4	2,66
4	Historical Review La Revue Historique	4	2,66
5	Mediterranean Historical Review	4	2,66
6	Water	4	2,66
7	Espacio Tiempo Y Educacion	3	2,00
8	Hesperia	3	2,00
9	Journal Of Modern Greek Studies	3	2,00
10	Acta Medico-Historica Adriatica	2	1,33

Söz konusu 150 çalışmanın atıf verdiği kaynaklar arasında Sappho Leontias (1832-1900) veya Fatma Aliye Hanım (1862-1936) gibi tarihi şahsiyetlerle birlikte ön plana çıkan yazarlar ve atıf sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Atıf Verilen Kaynaklar

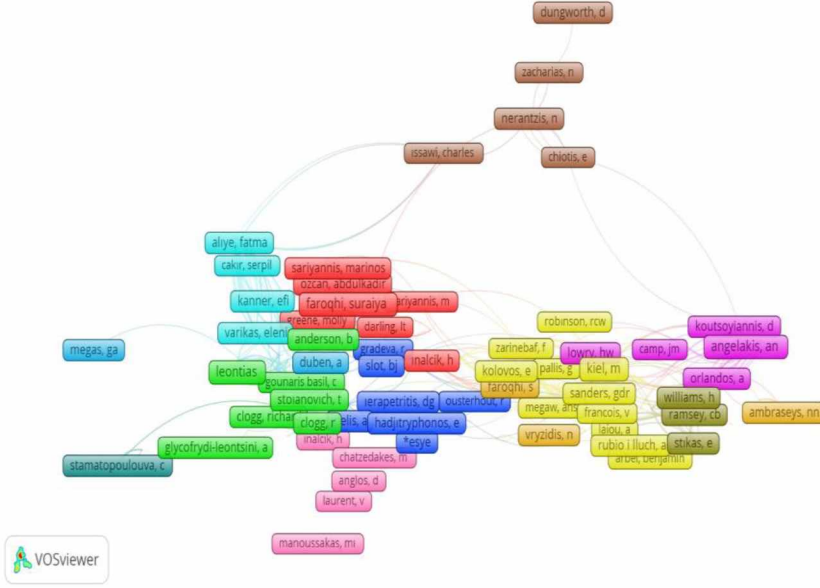
Sıra	Yazar	Atıf Sayısı
1	Sappho Leontias	33
2	Andreas Angelakis	32
3	Suraiya Faroğhi	19
4	Machiel Kiel	19
5	Fatma Aliye (Topuz)	10
6	Georgios P. Antoniou	18
7	Giovanni De Feo	15
8	Halil İnalçık	15
9	Marinos Sariyannis	13
10	Trajan Stoianovich	12

Tahmin edileceği üzere bu yazarların bir kısmı son zamanlarda çıkan yayınlarla ilgileri bakımından ön plana çıkar. Sappho Leontias ve Fatma Aliye Hanım bu kapsamda değerlendirilebilir. İkinci bir kısım ise temel eserlerin yazarları olmaları bakımından atıf alırlar. Tahmin edileceği üzere Suraiya Faroğhi, Machiel Kiel, Halil İnalçık, Marinos Sariyannis ve Trajan Stoianovich gibi yazarlar bu ikinci grupta yer alır. Esasen Halil İnalçık yine tahmin edileceği üzere zaten bu alanda dünya çapında en yüksek atıf alan yazardır¹.

Ortak atıf (co-citation) bakımından değerlendirildiğinde, ön plana çıkan yazarlar ve çalışmaları arasındaki ilişkiler şekil 1'de bir ağ görseli olarak verilmiştir. Burada görölen isimlerin bir kısmı yine Halil İnalçık, Suraiya Faroğhi gibi temel eserlere işaret ettiği gibi çoğu isim bu çalışmanın diğer bölümlerinden de aşına gelecektir. Haliyle, burada adı geçen yazarlar 150 eserden oluşan veri setinin dışında da yer alabilir. Görsel, VOSviewer

¹ Bu alanda zaten uluslararası literatüre yön veren temel eserler Yunancaya da tercüme edilip yayımlanmaktadır (krş. Halil İnalçık, I Othomaniki Aftokratoria: I Klasiki Epohi, Aleksandreia, Atina 1995).

programının içerdiği sosyal ağ modeli ve metin kümeleme bazlı bir algoritma aracılığıyla analiz edilip üretilmiştir. Burada yer alan isimler, analize konu olan 150 eserin kaynakçası içinde, en az üç yayın tarafından atıf alan çalışmaların ilk yazarlarıdır.

Şekil 1: En az üç yayın tarafından atıf alan çalışmaların ilk yazarları. Şekildeki renkler, verilen atıfların konu bakımından ilişkili olduğuna işaret eder. Dolayısıyla aynı renk, benzerliklere işaret eder. Şekildeki çizgiler ise kaynaklar arasında ortak atıf ilişkisi olduğunu gösterir. Bir başka deyişle bu kaynaklar farklı çalışmaların kaynakçasında birlikte yer almışlardır.

Söz konusu veri tabanı Yunanistan kaynaklı yayınlar anahtar kelimeler üzerinden incelendiğinde Bizans döneminden Osmanlı dönemine geçiş, sanat tarihi ve mimari miras, Rum Ortodoks Kilisesi, Türkiye, Balkanlar, kimlik, milliyetçilik, tarih yazımı, sınıf farkları, hayır faaliyetleri, toplumsal cinsiyet, eğitim ve tıp tarihi, ordu, merkez-çevre ilişkileri, haydutluk (brigandage), Sultan İkinci Abdülhamid Devri gibi konuların yanı sıra yerel ve bölgesel tarih çalışmalarının ön planda olduğu görülmektedir. Bu son gruba giren çalışmalarda da anahtar kelimeler arasında 2018 için Patras, Kastoria (Kesriye) ve Girit ön planda iken Haziran 2020'de yapılan değerlendirmede Selânik, İskenderiye ve Kandiye isimlerinin ön plana çıktığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler ve konular arası ilişkiler dikkate alındığında doğrudan doğruya Yunanistan'da Osmanlı dönemini temel alan çalışmalarında “tarih” (history), “kimlik” (identity), “ötekileştirme” (demonization), “siyaset” (politics) gibi sözcükler karşılıklı ilişkilerin yoğunlaştığı bir grubu teşkil ederken, Osmanlı reformları (Ottoman reforms), “milliyetçilik” (nationalism) ve Balkan milliyetçiliği (Balkan nationalism) ayrı bir öbek teşkil etmektedir. Benzer bir biçimde “Osmanlı yazıtbilimi” (Ottoman epigraphy) ve “yazıtlar” (inscriptions) ile “Osmanlı mimarisi” (Ottoman architecture) anahtar sözcükleri bir öbek içinde birbirine yakın dururken, “hayırseverlik” (philanthropy) ve “hayırsever” (benefactor) sözcükleri “sınıf farkları” ile birlikte ayrı bir kavram öbeği oluşturmaktadır. Bu anahtar kavramlar arasında örneğin Girit adası, harp tarihi ve idari sistem bağlamında “ordu” (army) ve “merkez – çevre ilişkileri” (centre-periphery relations) gibi kavramların ön plana çıktığı bir kelime öbeğinin merkezinde yer alır.

Ön plana çıkan anahtar kelimeler üzerinden konuların son yirmi yıl içindeki seyri de takip edilebilir. Buna göre 2000’li yılların başında “Türkiye” ve “İslam”, 2005 sonrasında “Kıbrıs” ve “milliyetçilik”, 2010 civarında ise “kilise”, “kimlik”, “Girit” gibi anahtar sözcükler ön plana çıkmıştır. Son on yılda ise çalışma sayısının artmasına bağlı olarak konu çeşitliliği de artmıştır. Bunlar arasında bilhassa son yıllara ilişkin olarak – kronolojik sırayı da yansıtabilecek şekilde – şu anahtar kelimeler ön plana çıkar: “Balkan Milliyetçiliği”, “toplumsal cinsiyet”, “haydutluk (brigandage)”, “Patras”, “Kandiye”, “Selânik”, “İtalya”, “Sultan İkinci Abdülhamid”, “Avusturya-Macaristan”, “Arnavutluk” vd.

Elektronik veri tabanları üzerinden takip edilebilen uluslararası literatürü esas alan bu değerlendirmeler, Yunanistan'da bir şekilde Osmanlı tarihiyle ilgili olarak üretilen yayınların çok küçük bir kısmını kapsar. Dolayısıyla yukarıdaki rakamlar bu ülkenin ancak uluslararası literatüre katkısı bakımından fikir verir. Bu noktada elektronik veri tabanlarının son yirmi – yirmi beş yıldır artan bir hızla yaygınlaştığı tekrar hatırlatılmalıdır. Dolayısıyla büyük bir kısmı İngilizce olan bu çalışmaların yine büyük bir kısmı 2000 yılından sonra yayımlanmıştır. Hâlbuki bu ülkede yazılıp çizilen ve Osmanlı döneminin çeşitli veçhelerini konu alan yerel kaynaklar sayı ve içerik bakımından çok daha zengindir. Aşağıda Osmanlı tarihini ve dönemini konu alan ve buzdanın görünmeyen kısmını teşkil eden Yunanca çalışmalar hakkında bilgi verilecektir.

2. Yunanca Literatür

Tarihinin hemen tamamı Türkiye ile iç içe olduğundan Yunanistan'da üretilen tarih literatürünün hatırı sayılır bir kısmı Osmanlı dönemini de kapsar. Hatta tarih literatürü bir tarafa turistik rehber nitelikli

çalışmalardan mutfak kùltürünü konu edinen yayınlara kadar² bir dizi konu başlığı bir şekilde Osmanlı dönemiyle ilişkili bulunabilir. Bu durum ne derece geniş bir literatür karşısında olduğumuz hakkında fikir verir. Bu sebeple yukarıda da açıklandığı üzere burada kısaca ele alacağımız çalışmaların mümkün mertebe temsili bir örneklem teşkil etmesi amaçlanmıştır.

Osmanlı dönemini konu alan Yunanca literatür yerel tarihe ilişkin ayrıntıların yanı sıra söz konusu dönemin idari ve sosyoekonomik boyutlarına da ışık tutar. Bu noktada Osmanlı İmparatorluğundan bir isyan ve ihtilal ile ayrılmış bulunan Yunanistan'ın modern bir ulus devlet olarak kuruluşundan itibaren hâkim olan bakış açısı ve söylemlerin söz konusu yayınların büyük kısmında da etkili olabileceği, bu durumun da Osmanlı tarihini konu alan Yunanca eserlerin güvenilirliğine gölge düşürecekđi iddia edilebilir. Sonuçta Yunan dilinde "tourkokratia", yani "Türk idaresi" (veya "Türkokrazi") olarak da anılan Osmanlı döneminin bilhassa popüler nitelikli çalışmalarda hangi imge ve mitlerle örölü olduğu malumdur. Bu çalışmaların bir kısmı Osmanlı dönemini doğrudan doğruya söz konusu imgeler üzerinden ele alır ve bu yönüyle orijinal enformasyon sağlamaktan çok dayandığı ideoloji ve bakış açısını ön plana çıkarır³. Fakat Osmanlı dönemini konu edinen çalışmaların mühimce bir kısmı – her ne kadar söz konusu hâkim söylemin izlerini taşısa da – aynı zamanda kritik detaylara ışık tutar. Bu tespit özellikle aşağıda sözü edilecek olan yerel tarih çalışmaları için geçerlidir. Ayrıca aşağıda görülecekđi üzere doğrudan doğruya Yunan İhtilalini konu alan ve bir anlamda resmi kaynak hükmü taşıyan çalışmalarda dahi hâkim söylemin yanı sıra olayların seyrine ilişkin nesnel detaylar da takip edilebilir. Son zamanlarda sayıları giderek artan birtakım çalışmalarda ise söylem ve ideolojiden çok orijinal ve net bilgi arayışı ön planda olup aşağıda görülecekđi üzere bunlar üretildiği ortamda da ilgiyle karşılanır. Aşağıda öncelikle bilhassa yerel düzeyde literatür üretimine katkıda bulunan, yayınları, belge ve bilgileri muhafaza eden araştırma merkezi, arşiv vb. kurumsal mekanizmalar hakkında kısaca bilgi verilecek, daha sonra Osmanlı çalışmalarına ilişkin Yunanca literatürün detaylarına girilecektir.

² Krş. Anna Kofou, Kriti, Ekdotiki Athinon, Atina 2004; Anna Anastasaki, Kritiki Kouzina, Marmatakis, Hanya.

³ Bu tarz çalışmaların tipik bir örneği için bkz. P. N. Paparounis, Tourkokratia, Ekdoseis Grigori, Atina 2011.

2.1. Yerel Literatürün Üretim ve Muhafazası: Kurumsal Mekanizmalar

Yunanistan'da gerek üniversiteler gerek köklü vakıflar bünyesinde faaliyet gösteren prestijli araştırma merkezleri, kütüphane ve müzeler ülkemizde de tanınır. Bilhassa WoS kapsamında yukarıda değerlendirilen çalışmalar büyük ölçüde üniversiteler tarafından üretilmiş olup ülke çapındaki üniversitelerin tamamı bu alandaki literatüre katkıda bulunur. Bununla birlikte özellikle WoS kapsamına giren, ağırlıklı olarak İngilizce çıkan yayınlar açısından düşünüldüğünde Atina Üniversitesi ve Selânik Aristoteles Üniversitesi, Osmanlı araştırmaları alanında dünya çapında ilk elli kurum arasına girer⁴. Yine bu kurumlar arasında yukarıda Tablo 3'te geçen Institute of Mediterranean Studies (IMS-FORTH) Osmanlı araştırmalarında dünya çapında prestijli bir kurum olarak ön plana çıkar⁵. Girit, Resmo'da bulunan Enstitü yukarıda geçen FORTH bünyesinde bulunmakla birlikte Girit Üniversitesi ile de yakın işbirliği içindedir. Bu durum Tablo 3'teki verilerle birlikte okunursa University of Crete ve IMS (FORTH)'un uluslararası literatüre ve ilgili çalışmalara ortak katkısı daha iyi anlaşılır. Periyodik olarak yayın faaliyetlerinde bulunan kurum, düzenli olarak Halycon Days Sempozyumlarına ev sahipliği yapar. Kurumun Türk Çalışmaları (Turkish Studies) programı Girit Üniversitesi Tarih ve Arkeoloji Bölümünün Türkoloji lisansüstü programlarıyla koordineli olarak yürütülür.

Benzer biçimde ülke çapında faaliyet gösteren Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi (ELIA)⁶, Küçük Asya İncelemeleri Merkezi⁷, Aikaterini Laskaridis Vakfı⁸, Benaki Müze ve Arşivleri⁹, Milli Tarih Müzesi¹⁰, ASCSA¹¹, British School at Athens¹² gibi kurumlar dünya çapında tanınır. Keza

⁴ Tahmin edileceği üzere bu kurumların listesinde ilk sıraları Türkiye'de bulunan üniversiteler alır. Türkiye dışından ilk ona giren üniversiteler sırayla Londra, Kaliforniya, Hayfa, Harvard ve Kudüs İbrani Üniversiteleridir.

⁵ Foundation for Research and Technology Hellas, Institute for Mediterranean Studies, <https://www.ims.forth.gr/en> Erişim Tarihi: 19.07.2020.

⁶ Elliniko Logotekniko kai Istoriko Arheio, <http://www.elia.org.gr/> Erişim Tarihi: 21.06.2020.

⁷ Kentro Mikrasiatikon Spoudon, <http://tr.kms.org.gr/> Erişim Tarihi: 21.06.2020.

⁸ Aikaterini Laskaridis Foundation, <http://www.laskaridisfoundation.org/en/> Erişim Tarihi: 21.06.2020.

⁹ Mouseio Benaki, <https://www.benaki.org/> Erişim Tarihi: 21.06.2020.

¹⁰ Ethniko Istoriko Mouseio, <https://www.nhmuseum.gr/> Erişim Tarihi: 21.06.2020.

¹¹ The American School of Classical Studies at Athens (ASCSA), <https://www.ascsa.edu.gr/> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

¹² British School at Athens, <https://www.bsa.ac.uk/> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

Ulusal Araştırmalar Kuruluşu (Ethniko Idryma Erevnon – National Hellenic Research Foundation) bünyesinde faaliyet gösteren Tarih Araştırmaları Enstitüsü (Institouto Istorikon Erevnon)¹³ de bu kapsamda anılmalıdır. Buralarda üretilen veya muhafaza edilen çalışmaların, sergilenen objelerin, arşiv belgelerinin ülkenin Osmanlı dönemine veya Anadolu ile Rumeli'nin ortak tarihine ilişkin detaylar bakımından ne derece zengin olduğu malumdur.

Yerel ve bölgesel araştırma merkezleri ile bunların yine hemen tamamen yerel düzeyde üretilen yayınları ise pek dikkat çekmese de başlı başına muazzam bir literatür meydana getirir. Zira – istisnasız denebilecek ölçüde – hemen her şehirde hatta kasabada bölgenin tarihine ilişkin kaynakları bir araya getiren özel teşebbüs veya kamu kurumu niteliğinde birer merkez mevcuttur. Bunlar bazen bir halk kütüphanesi görünümünde, bazen de süreli yayınlarıyla literatüre düzenli katkı sağlayan köklü kurumlar olarak karşımıza çıkar. Bunlar arasında Osmanlı tarihi çalışmalarına ilişkin bir arşivi de barındıran Vikelaia Belediye Kütüphanesi (Vikelaia Vivliothiki) söz konusu kurumlara mükemmel bir örnek teşkil eder¹⁴. Girit'in Kandiye şehrindeki bu kütüphane Osmanlı tarihi konusunda düzenlediği toplantılar ve yayınlarıyla literatüre düzenli olarak katkıda bulunur.

Araştırma merkezlerinin bir kısmı yayın faaliyetlerini doğrudan doğruya yerel ölçekte gösterirken bir kısmının merkezi veya yayınevi Atina'da bulunur. Aşağıda geçecek olan Atina'daki Miloslular Birliği bunlara bir örnek teşkil eder. Söz konusu kurumların hemen tamamı kütüphane ve arşivlere de sahiptir. Bu noktada merkezi Atina'da bulunan Yunan Devlet Arşivlerinin (Genika Arheia tou Kratous, GAK) yerel birimlerinin, arşiv kaynaklarının yanı sıra kütüphane ve yayınlar vasıtasıyla da hizmet verdiğini hatırlatmak gerekir¹⁵. Fakat yerel kütüphanelerde de arşiv belgelerinin hatta Osmanlı döneminden kalan belgelerin muhafaza edildiği görülür. Mora'da bulunan Dimitsana Kütüphanesi bu kurumlara bir örnek olup burada yer alan Osmanlı evrakı başlı başına bir çalışmaya konu olmuştur¹⁶. Doğrudan doğruya buldukları yerde hizmet veren kurumlara örnek olarak Kızılhisar'da (Karystos) arkeoloji müzesini de bünyesinde barındıran “Giokalas Vakfı” (Giokaleio Idryma) ile Değirmenlik'teki

¹³ Institouto Istorikon Erevnon, http://www.eie.gr/nhrf/institutes/ihr/index-gr_IHR.html Erişim Tarihi: 21.06.2020.

¹⁴ Vikelaia Municipal Library, <https://www.heraklion.gr/en/culture/library/vikelaia-library.html> Erişim Tarihi: 19.07.2020.

¹⁵ Genika Arheia tou Kratous, www.gak.gr Erişim Tarihi: 17.03.2019.

¹⁶ Levent Kayapınar, Ayşe Kayapınar, “Ta Othomanika Eggrafa tis Vivliothikis tis Dimitsanas”, Gortyniaka, c. 4, Atina 2007, ss. 241-266.

(Milos) “George Eliopoulos Milos Konferans Merkezi”¹⁷ gibi özel teşebbüs temelli kuruluşlar verilebilir. Bu kurumlar hem yerel kütüphane, hem de araştırma ve kültür merkezi işlevi görürler. Belediye ve cemaat arşivleri de yayın ve kütüphaneleriyle bu kapsamda değerlendirilebilir. Bünyesinde küçük bir etnografya müzesini de barındıran “Yukarı Şıra (Ano Syros) Belediye Arşivleri”¹⁸ ve yine söz konusu mevkiye bulunan Şıra Katolik Piskoposluğu Tarih Araştırmaları Merkezi¹⁹ bu kapsamdaki örnekler arasındadır. Keza Santorini’de Katolik cemaatinin arşivini de bünyesinde barındıran “Gyzi Megaron” (Megaro Gyzi) hem bir araştırma ve kültür merkezi, hem yayınevi, hem de müze olarak hizmet verir²⁰.

Bu araştırma merkezlerinin bir kısmı süreli yayınları vasıtasıyla da ilgili yöre, ada veya şehrin tarihine düzenli olarak katkıda bulunurlar. Bunların ne kadar yaygın olduklarını göstermek üzere birkaçını sayalım: “Değirmenlik Adası Tarihi”²¹ gibi temel eserlerin yanı sıra “Milos’a ilişkin çalışmalar” anlamına gelen *Miliaka* dergisini yayınlayan “Atina’daki Miloslular Birliği” (Enosis Milion En Athinai), *Thasiaka* adlı süreli yayını çıkaran “Kavala Taşozlular Birliği”, “Eğriboz Çalışmaları Birliği” (Etairia Euvoikon Spoudon)²² ve “Korfu Yıllıkları” anlamına gelen *Kerkyraika Chronika* dergisini yayınlayan “Korfu Çalışmaları Birliği” (Etairia Kerkyraikon Spoudon) vd. Benzer örnekler çalışma içinde yeri geldikçe görülecektir.

Sözü edilen kurumlar düzenli faaliyetlerinin yanı sıra köklü geçmişleriyle de dikkati çeker. Yerel kütüphaneler arasında kökenleri 18. yüzyıl ortalarına uzanan Korfu Merkez Halk Kütüphanesi ülkenin en eski yerel kütüphanesi olarak bilinir²³. Yine Korfu merkezinde bulunan ve bünyesinde Kapodistria Müzesini de barındıran Korfu Okuma Topluluğu (Anagnostiki Etairia, Reading Society) da 1835 yılından beri faal bir

¹⁷ George Eliopoulos Milos Conference Center, <http://www.miloscenter.gr/en/> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

¹⁸ Archives of the Municipality of Ano Syros, <https://www.syrosisland.gr/en/place/ano-syros-municipality-museum/> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

¹⁹ Kentro Istorikon Meleton Katholikis Episkopis Syrou, http://www.cathcelesia.gr/hellas/index.php?option=com_content&view=article&id=31&Itemid=44 Erişim Tarihi: 17.03.2019.

²⁰ Gyzi Megaron, <http://gyzimegaron.gr/en/home/> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

²¹ Iosif Chatzidakis, *Istoria tis Nisou Milou, Ekdosis Enoseos Milion en Athinai*, Atina 1994 (Kitabın ilk baskısı 1927 yılında yapılmıştır).

²² Krş. ‘Etairia Euvoikon Spoudon T. T. Chalkidos’, <http://eesxalkidos.blogspot.com/> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

²³ <http://corfulibrary.gr/el/> Erişim Tarihi: 21.06.2020.

araştırma kurumu, kütüphane ve kültür merkezi hükmündedir²⁴. Yukarıda adı geçen Korfu alışmaları Birliği buraya çok yakın bir noktada olup bünyesinde meşhur şair Dionysios Solomos müzesini barındırır. Köklü kurumlar arasında dikkati çeken Eğriboz alışmaları Birliği de 1935 yılından beri faaldir. Mora'nın akonya bölgesine ilişkin araştırmalarla tanınan “akonya Arşivleri” için de aynı durum geçerlidir. 1954'ten beri aktif olan bu kurum, iki ila üç yılda bir uluslararası konferans düzenlediği gibi araştırma sonuçlarını *Chronika ton Tsakonon* (akon Yıllıkları) adlı süreli yayını vasıtasıyla paylařır²⁵. Dolayısıyla Yunanistan'da herhangi bir yörenin tarihine ilgi duyan bir araştırmacının kaynak ve bilgi ihtiyacı yöresel bir araştırma veya kültür merkezi, arşiv, hatta etnografya müzesi görünümündeki bu tarz kurumlar tarafından büyük ölçüde karşılanır.

Hasılı bugün Yunanistan topraklarında bulunan hemen her ada, şehir ve kasaba hatta köyde Osmanlı dönemini konu alan sayısız çalışma mevcuttur. Bunların hatırı sayılır bir kısmı yukarıda sözü edilen yerel kurumlarca üretilir. Bununla birlikte yine yerel tarihe ilişkin çalışmalar yöre sakinleri tarafından da yazıldığı için bunların bir kısmı yerel matbaa ve yayınevleri veya belediyeler tarafından basılmaktadır. Hatta aşağıda Girit'e ilişkin bazı çalışmalarda da görüleceği gibi, çalışmaların bir kısmı herhangi bir yayınevine dahi bağlı olmaksızın, doğrudan doğruya yazar tarafından bastırılır. Bazı çok değerli çalışmaların kırtasiyelerce basıldığı dahi görülür. Nitekim aşağıda sözü edilecek olan Stratidakis'in alışması Resmo'da bir kırtasiyede karşımıza çıkmasaydı muhtemelen burada yer almayacaktı. Ayrıca kaynakçada görüleceği üzere, Samaras'ın Midilli'deki İşlâm eserlerini konu edinen çalışması da yerel bir kırtasiye tarafından yayımlanmıştır. Dolayısıyla bu noktada yerel yayınların Atina kütüphanelerinde dahi bulunamayacak kadar nadir olabilecekleri hatırlatılmalı, yerel detaylar için yerel kitabevi ve kütüphanelerin de ziyaret edilmesi gerektiğinin altı çizilmelidir.

2.2. Coğrafi Kapsam

Buraya kadar anlatılanlardan çıkarılacağı üzere Yunanistan'da özellikle yerel tarih söz konusu olduğunda yayınların ne kadarının Osmanlı tarihiyle ilgili olduğunu tespit etmeye çalışmak beyhude bir çabadır, zira bunların – uzak geçmişi konu alanlar dışında – hemen tamamı Osmanlı dönemiyle bir şekilde ilişkilidir. Muazzam bir külliyat teşkil eden bu literatür, bilhassa yerel detaylar vasıtasıyla Osmanlı tarihinin gölgede kalmış kısımlarını aydınlatır.

²⁴ Anagnostiki Etairia Kerkyras, <http://www.anagnostiki-etairia-kerkyras.eu/> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

²⁵ Krş. Tsakonian Archives, <http://www.tsakonianarchives.gr/> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

Esasen bu alışmalar Rumeli tarafı ve Ege adalarıyla da sınırlı değildir. Yunanistan'da çıkan yayınların hatırı sayılır bir kısmı ölkemizin şehir, kasaba hatta köylerinin tarihini konu edinir. Büyük şehirlerimizin tarihine ilişkin Yunanca yayınlar zaten başlı başına bir literatür teşkil eder. Anadolu tarafını konu alan çalışmalarda ise ölkemizde zaten ilgiyle takip edilen Evangelia Balta'nın çalışmaları yer yer Türkçeye aktarılmış bulunmaktadır. Bu noktada Balta'nın Yunanistan tarafına ilişkin çalışmalarının da başlı başına bir literatür teşkil ettiğinin altı çizilmelidir. Eğriboz'un Kızılhisar yöresinin 15 ila 16. yüzyıllardaki durumunu ele aldığı makalesi²⁶ ve Mustafa Oğuz ile Resmo'nun tapu tahrir kayıtlarını incelediği eseri²⁷ bunlara örnek olarak gösterilebilir. Anadolu tarafını konu alan akademik çalışmalar arasında Sia Anagnostopoulou'nun "Küçük Asya" başlıklı kitabı²⁸ 1919 öncesinde Anadolu'da Rum yerleşimlerini konu alan kapsamlı bir çalışma olarak dikkati çeker.

Bu alanda da yine bilhassa yerel düzeyde hatta kısmen amatörce üretilen hacimli bir literatür mevcuttur. Bu noktada içerik zenginliği bakımından bilhassa dikkat çeken birkaç örnek vermek gerekirse Symeon Koimisoglou'nun "Kapakodya" adlı altı yüz sayfayı geçen eseri²⁹, Thanasis Kostakis'in Marmara'nın güney sahillerinde olup Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar akon lehçesi konuşan Rumlarla meskûn bulunan Misaka ve Havuta köylerini incelediği alıřması³⁰, Evangelia Koutsodonti'nin Alaçatı Rumlarının tarih, folklor ve hatıralarını konu alan üç yüz sayfayı aşan alıřması³¹ ve Giannis Kouvas'ın Seferihisar'ı konu edinen "Köyümüz Sivrisar" başlıklı 223 sayfalık alıřması³² anılabilir. Soula Efstathiadou – Tsilimagkou'nun "Kilikya'nın Tarsusu ve Kapakodya Folkloru" adlı hacim bakımından küçük fakat anı ve

²⁶ Evangelia Balta, "Karystia Euvoias 15os-17os Ai.", Arheion Euvoikon Meleton 32 (1996-97), ss. 5-58.

²⁷ Evangelia Balta, Mustafa Oğuz, To Othomaniko Ktimatologio tou Rethymnou Tapu Tahrir 822, Ethniko Idryma Erevnon, Istoriki kai Laografiki Etairia Rethymnou, Resmo 2007.

²⁸ Sia Anagnostopoulou, Mikra Asia 19os Ai.-1919, Ellinika Grammata, Atina 1998.

²⁹ Symeon Koimisoglou, Kappadokia, ILP Productions, Selänik 2005.

³⁰ Thanasis Kostakis, Vatika kai Havoutsis: Ta Tsakonohoria tis Propontidas, Ekdoseis Kentrou Mikrasiatikon Spoudon, Atina 1979.

³¹ Evangelia Koutsodonti, Alatsata Mikras Asias, I Patris ton Goneon mou, Filotehnikou Omilou Hiou, Sakız (Hios) 2001.

³² Giannis Kouvas, To Horio mas Sivrisari, Entos, Atina 2000.

etnografya detayları bakımından zengin çalışması da aynı kategoride bir örnek teşkil eder³³.

Büyük ölçüde anı, görüşme ve derlemeler üzerinden yürütülen bu araştırmaların yanı sıra doğrudan doğruya hatırat olarak basılan eserleri de anmak gerekir. Bu alanda da Anadolu'nun iç kesimlerini konu almaları bakımından dikkat çeken M. Thavoritis'in "Küçük Asya Hatıraları"³⁴, Sofia Anastasiadi-Manousaki'nin "Kapadokya Hatıraları"³⁵ ve Evdokia Epeoglou – Bakalaki'nin 20. yüzyılın başlarındaki Ankara'dan renkli detaylar veren "Ankara Hayatından Hatıralar"³⁶ adlı eseri birkaç örnek olarak verilebilir.

2.3. Konu Zenginliği

Osmanlı dönemini konu edinen Yunanca literatürü meydana getiren çalışmaları konularına göre kabaca tasnife girişmek zor da olsa literatürün yapısı hakkında fikir verir. Literatürü meydana getiren çalışmalar gruplandırılacak olursa sayı ve coğrafi kapsam bakımından adaların, şehir, kasaba hatta köylerin, manastırların tarihini işleyen yerel tarih çalışmaları herhalde ilk sırada gelir. Apostolos Vakalopoulos, Georgios Oikonomidis, Elizabeth A. Zachariadou, Evangelia Balta, Giolanda Triantafyllidou, Vasilis Gounaris, Vasilis Dimitriadis gibi ülkemizde de tanınan yazarlarca temelleri atılan literatür, Elias Kolovos, Marinos Sariyannis, Sofia Laiou, Kostas Kampouridis, Georgios Salakidis, Paschalis Androudhis, Georgios Liakopoulos gibi araştırmacıların katkılarıyla giderek büyümektedir. Bu kapsamdaki çalışmaların bir kısmı temel eser niteliğinde iken bir kısmı da yerel detayları aydınlatır³⁷. Bu yazarlar arasında Evangelia Balta doğrudan bu çalışmanın konusunu ilgilendiren bir literatür değerlendirmesini 1999 ve 2003 yıllarında Yunanca, Türkçe ve İngilizce olarak yapmış olması bakımından ayrıca öne çıkar³⁸. Bu çalışmalarında Balta, Yunanistan'da Osmanlı tarihi çalışmalarını Çağdaş Yunan tarih yazımı çerçevesinde değerlendirmiş, ayrıca Yunanistan'da bulunan Osmanlı arşivleri hakkında

³³ Soula Efstathiadou – Tsilimagkou, Tarsos Kilikias kai Laografika Kappadokias, Gordios, Atina 2012.

³⁴ M. Thavoritis, Mnimes Mikras Asias, Atina 1972.

³⁵ Sofia Anastasiadi-Manousaki, Mnimes Kappadokias (yayına hazırlayan: Mirka Tzeveleki-Kondaki), Kentro Mikrasiatikon Spoudon, Atina 2002.

³⁶ Evdokia Epeoglou - Bakalaki, Anamniseis apo ti Zoi stin Angyra, Vanias, Selânik 1997.

³⁷ Burada geçen yazarların eserlerine çalışma içinde yer yer değinilmektedir. Her birinin çalışmaları başlı başına birer bibliyografya meydana getireceğinden bu noktada ayrıca atıf verilmemiştir.

³⁸ Evangelia Balta, "Oi Othomanikes Spoudes stin Ellada", Istorika, 31 (Dec. 1999), ss. 455-460; Evangelia Balta, "Ottoman Studies and Archives in Greece", Analecta Isisiana LXX, the Isis Press, Istanbul 2003.

detaylı bilgi vermiştir. Yine Yunanca literatürün temellerini atan yazarlar arasında yer alan Zachariadou, uluslararası literatüre de yön vermiştir. Örneğin Zachariadou'nun Ortaçağ'da Batı Anadolu'da ticareti konu alan "Trade and Crusade" başlıklı eseri hala bu konuda temel referanstır³⁹.

Bu noktada bir parantez açarak sayıları az da olsa Türkiye'de bu alandaki çalışmalarıyla tanınan yazarların aynı zamanda Yunanca literatüre de katkıda buldukları hatırlatılmalıdır. Türkiye'de bulunan Osmanlı kaynaklarının yanı sıra o taraftaki yerel arşiv ve kaynaklara da erişebilen bu yazarlar çalışmalarını Yunanistan'da düzenlenen akademik toplantılarda da paylaşmakta, eserleri orada da yayımlanmaktadır. Bu noktada Girit çalışmaları başlı başına bir külliyat teşkil eden Ayşe Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, Balkan tarihinin gölgede kalan detaylarını aydınlatan Ayşe Kayapınar ve Levent Kayapınar gibi yazarlar dikkati çekerler. Yunanistan'da da ilgili çevrelerce tanınan bu araştırmacılar yerel kaynak kullanmakla kalmayıp yerel dillerde yayın da yapmaları bakımından bu çalışmanın kapsamına girerler⁴⁰.

³⁹ Elizabeth A. Zachariadou, Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415), Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postbizantini, Venedik 1983.

⁴⁰ Söz konusu yazarların Yunanca literatüre doğrudan katkıları için bkz. A. Nühket Adıyeke, "Ypotheseis Antidikion anamesa se mi Mousoulmanous apo ta Ierodikastika Katastiha tou Rethymnou kata to 17o Aiona", çev. D. Kakos, Kritologika Grammata, 19 (2004), ss. 9-32; A. Nühket Adıyeke, Nuri Adıyeke, "Oi Apostasies apo to Islam stin Kriti sti Diarkeia tis Ellinikis Epanastasis", çev. E. Kolovos, Kritologika Grammata 19, (2004), ss. 33-41; Levent Kayapınar, Ayşe Kayapınar, y.a.g.e., 2007; Levent Kayapınar, Kostas Spanos, "Istorika Stoiheia gia ti Vatsounia tou Mouzakiou", Thessaliko Imerologio, c. 67 (2015), ss. 113-128; Levent Kayapınar, "Oi Katikoi kai Synoikies tis Larisas kai ton Trikalon kata tin Periodo 1454/1455-1602 – I", Thessaliko Imerologio, çev. S. Gioltzoglou, c. 68 (2015), ss. 289-308; Levent Kayapınar, "Oi Katikoi kai Synoikies tis Larisas kai ton Trikalon kata tin Periodo 1454/1455-1602 – II", Thessaliko Imerologio, çev. S. Gioltzoglou, c. 69 (2016), ss. 309-328; Levent Kayapınar, Kostas Spanos, "Istorika Stoiheia gia to Vounesi tis Karditsas (15os – 17os Ai.)", Thessaliko Imerologio, c. 69 (2016) ss. 3-10; Levent Kayapınar, Kostas Spanos, "Oi Oikismoï tis Karditsas sto Othomaniko Apografiko Katastiho 101 (1521)", Thessaliko Imerologio, c. 70 (2016) ss. 273-306; Levent Kayapınar, Kostas Spanos, "Istorika Stoiheia gia ti Damasi tou Tyrnavou (1454/1455-1613/1614)", Thessaliko Imerologio, c. 71 (2016) ss. 3-13; Levent Kayapınar, Kostas Spanos, "Istorika Stoiheia gia tin Paraprastaina (Proastio) tis Karditsas (1454/1455-1613/1614)", Thessaliko Imerologio, c. 72 (2017) ss. 113-121; Levent Kayapınar, "O Palamas tis Karditsas stis Othomanikes Apografes tis Periodou 1454/1455-1570", Thessaliko Imerologio, c. 73 (2018), ss. 68-71; Levent Kayapınar, "Eksi Oikismoï tis Ellassonas stin Apografi ton Othomanon tou 1506", Thessaliko Imerologio, c. 74 (2018) ss. 115-120; Levent Kayapınar, "I Ellassona kai 15 Oikismoï tis stin Apografi ton Othomanon tou 1506", Thessaliko Imerologio, c. 75 (2019), ss. 17-26; Levent Kayapınar, Ayşe Kayapınar, "30 Oikismoï tis Ellassonas stin Apografi ton Othomanon tou 1506", Thessaliko Imerologio, c. 76 (2019), ss. 15-19; Levent Kayapınar, Ayşe Kayapınar, "I Ellassona kai 25

Yerel tarihi konu alan çalışmalar başlı başına bir kategori olarak değerlendirilebileceği gibi yerel tarihle ilgili olup idari detaylara yoğunlaşan çalışmalar kendi içinde bir kategori olarak da düşünülebilir. Yine bu ana grup içinde yer alan çalışmaların hatırı sayılır bir kısmı sanat tarihi kapsamına da girer. Diğer yandan merkezi idarenin bir veçhesini konu edilen çalışmalar başlı başına bir kategori olarak değerlendirilebilir. Bunlar sayıca ilk grup kadar dikkati çekmese de katkıları bakımından en az ilk gruptaki çalışmalar kadar kritik detaylara ışık tutarlar. Bir diğer grup da yukarıda Anadolu'ya ilişkin kısımda da kısaca değindiğimiz hatıralardır. Bu grup başlı başına bir kategori teşkil etmekte olup bilhassa kişisel anlatı ve izlenimlerden süzülen somut detaylar açısından önem taşır. Son olarak Yunanistan'ın kuruluş sürecini ihtilalden itibaren ele alan çalışmalar da başlı başına bir kategori teşkil eder. Dolayısıyla Yunanistan topraklarında Osmanlı idaresinin son bulduğu Balkan Savaşları'nı konu edinen çalışmalar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Fakat her halükârda bu kategoride doğrudan Yunan ihtilalini konu alan çalışmalar ağırlıklı olup 2021'deki 200. yıldönümü vesilesiyle sayıları giderek artmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi söz konusu literatürü konularına göre net olarak tasnif etmek kolay olmadığı gibi gereksiz de bulunabilir. Zira sözgelimi kent tarihine ilişkin bir çalışma idari detayları da verebileceği gibi bu kategorilerde yer almayan turistik rehberler hatta yemek kitapları dahi bu çalışmanın kapsamına giren detaylar verebilir. Yine de aşağıdaki ufuk turunda, ana hatlarını vermeye çalıştığımız tasnif girişimine uygun bir sıra benimsenmiştir. Buna göre hem kronolojiyi gözeterek hem de genelden özele gidecek şekilde öncelikle Osmanlı merkezi idaresine ilişkin birkaç çalışmaya dikkat çekilecek, daha sonra yerel tarih ağırlıklı olup idari detayları ele alan çalışmalar aynı başlık altında ele alınacaktır. Daha sonra doğrudan yerel tarihe odaklanan, sanat tarihini, Osmanlı eserlerini konu alan çalışmalara mümkün ölçüde geniş yer verilmeye çalışılacak, ardından

Oikismoï tis stin Apografī ton Othomanon tou 1570 (TD 695)", Thessaliko Imerologio, c. 77, 2020, ss. 49-52; Yine Türkiye kökenli olup yerel dilde yayımlanmış nadir çalışmalara bir örnek olarak ayrıca bkz. Hacı Veli Aydın, "Ellines Emporoi kai Naftikoi sti Mavri Thalassa", çev. A. Papadopoulou, Tzelina Charlafti, Katerina Papakonstantinou (ed.), Naftilia ton Ellinon, Kedros & Ionio Panepistimio, Atina 2013, ss. 683-701; Enis Tulça, Venizelos - Atatourk kai o Presvis Enis Bei, Iason Books, Atina 2016; 2015 yılında "Atatürk - Venizelos ve Bir Diplomat: Enis Bey" adıyla Türkçe yayımlanan bu eser ertesi yıl Yunanca olarak yayımlanmış, Abdi İpekçi Barış ve Dostluk Takdir Ödülü almıştır (a.g.e. s. 5). Yunanca baskısı 167 sayfa olan eser yoğun arşiv içeriği, hatırat ve görsellerle desteklenmiş olup Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk-Yunan ilişkilerinin kritik noktalarına ışık tutar (krş. Enis Tulça, Atatürk - Venizelos ve Bir Diplomat: Enis Bey, Simurg, İstanbul 2015).

birkaç örnekle hatıralara değinilecektir. Son olarak bağımsızlık sürecini konu alan çalışmalar üzerinde durulacaktır.

2.3.1. İdari Detaylar

Bu kategoride ilk bakışta dikkati çeken çalışmalar, Osmanlı merkezi idaresinin parçasını oluşturan Fener aristokrasisi ve Rum Patrikhanesine ilişkin eserlerdir. Fenerlilerle ilgili Yunanca çalışmalar zaten başlı başına bir külliyat oluşturur. Bu noktada konunun gölgede kalan boyutlarını aydınlatması bakımından dikkati çeken kapsamlı bir çalışma “Çağdaş Yunan Aydınlanması” olarak adlandırılan dönemde Fenerlilerin edebiyatını şiir odaklı olarak konu alır. Beş yüz elli sayfaya yaklaşan eser, Fener aristokrasisine edebiyat ekseninde yaklaşmakla birlikte bu kesimin modernleşme sürecindeki seyrine ilişkin detaylara ışık tutan yirmiyi aşkın makaleyi içerir⁴¹. Büyük kısmı Yunanca olan bu çalışmaların bir kısmı Fenerlilerin şiir ve şarkı formundaki eserlerine üslup ve şekil özellikleri açısından yaklaşırken bir kısmı bunları içerik itibarıyla ele alır. Ayrıca Fenerlilerin şiir ve şarkı formundaki eserlerinin halk edebiyatı ile ilişkileri de detaylı olarak ele alınır⁴². Diğer yandan bu kesimin Osmanlı ve Batı kültürü ile etkileşimleri de ayrıntılarıyla çalışılmış⁴³, hem Türk dil ve kültürüne hem de Batı etkilerine açık bulunan Fenerlilerin bu iki dünya arasındaki konumları tartışılmıştır⁴⁴. Bu Eser Atina Akademisi'nin Ortaçağ ve Çağdaş Yunan Araştırmaları Merkezi tarafından yayımlanmış olup Kıbrıs Çalışmaları Birliği (Etairia Kypriakon Spoudon) ile Kıbrıs Üniversitesinin Bizans ve Çağdaş Yunan Çalışmaları Bölümü ile Türk ve Ortadoğu Çalışmaları Bölümünün de katkılarıyla hazırlanmıştır.

⁴¹ İlia Hatzipanagioti-Sangmeister, Chariton Karanasios, Matthias Kappler, Charalampos Chotzakoglou (ed.), Fanariotika kai Astika Stihourgimata stin Epohi tou Neoellinikou Diafotismou, Akadimia Athinon, Atina 2013.

⁴² Krş. Ioannis Plemmenos, “En Elleipsei Poiiseos Alithous: Laika Protypa sti Fanariotiki Mousikopoitiki Paragogi”, İlia Hatzipanagioti-Sangmeister, Chariton Karanasios, Matthias Kappler, Charalampos Chotzakoglou (ed.), Fanariotika kai Astika Stihourgimata stin Epohi tou Neoellinikou Diafotismou, Akadimia Athinon, Atina 2013, ss. 423-448.

⁴³ Krş. İlia Hatzipanagioti-Sangmeister, “Eis to Theatron tou Kosmou: Apotyposeis tou Mparok sta Fanariotika Stihourgimata”, İlia Hatzipanagioti-Sangmeister, Chariton Karanasios, Matthias Kappler, Charalampos Chotzakoglou (ed.), Fanariotika kai Astika Stihourgimata stin Epohi tou Neoellinikou Diafotismou, Akadimia Athinon, Atina 2013, ss. 27-88; Johann Strauss, “The New Status of Turkish in the Phanariot Era. Notes on the Turkish Elements in Phanariot Prose and Poetry Writing”, İlia Hatzipanagioti-Sangmeister, Chariton Karanasios, Matthias Kappler, Charalampos Chotzakoglou (ed.), Fanariotika kai Astika Stihourgimata stin Epohi tou Neoellinikou Diafotismou, Akadimia Athinon, Atina 2013, ss. 263-386.

⁴⁴ Hatzipanagioti-Sangmeister, a.g.e, ss. 74-78.

Koula Ksiradaki'nin Fenerli hanımların edebiyat, sanat ve sosyal refaha katkılarını ele aldığı "Fenerli Kadınlar" başlıklı çalışması da bu kapsamda değerlendirilebilir⁴⁵. Fener aristokrasisi için geçerli olan durum Rum Patrikhanesi için de söz konusu olup bu konuda da oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Bu noktada Patrikhanenin Osmanlı idari ve mali sistemi çerçevesindeki konumuna ilişkin detayları aydınlatması bakımından Mahi Paizi-Apostolopoulou'nun 14 ila 19. yüzyıllar arasında Anadolu ve Rumeli'nde doğrudan Rum Patrikhanesine bağlı yerleşimleri (patriarhiki eksarheia) konu alan çalışması dikkati çeker⁴⁶.

Bu kategoride ilginç bir örnek olarak Vasileios Sfyroeras'ın Osmanlı donanmasında Rumların istihdam şekillerini ele aldığı "Türk Donanmasının Yunan Mürettebatı" başlıklı çalışması anılabilir⁴⁷. Yunan bağımsızlığı öncesinde Osmanlı donanmasının durumunu ve teşkilat yapısını ele alan çalışmanın en dikkat çekici özelliği, içerdiği onlarca Türkçe terime karşın hemen hiç Türkçe kaynak kullanmamış olmasıdır. Sfyroeras bu durumun çalışmanın bulguları bakımından bir eksiklik teşkil etmediğini gayet ikna edici bir biçimde açıklarken Yunanistan'da Osmanlı tarihine ilişkin birincil kaynakların da ne denli zengin olduğunu ortaya koyar. Buna göre Sfyroeras, Osmanlı donanma teşkilatının ana hatları için İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın ilgili çalışmalarından Türkçe bilen bir dostu vasıtasıyla yararlandığını, başkaca Türkçe kaynağa ihtiyaç duymadığını, fakat yine de çalışmasının büyük ölçüde *Türk kaynaklarına* dayandığını belirtmektedir. Zira ada arşivlerindeki belgeler zaten Donanma Tercümanları tarafından Yunancaya tercüme edilmiş Osmanlı belgeleri veya donanma sistemi içinde doğrudan Yunanca yapılmış yazışmalarıdır⁴⁸.

Denizcilik alanında bir başka detay çalışması 18. yüzyılda deniz ticaretinde zirveye ulaşmış adalardan Çamlıca'nın (Hdyra) tarihini adanın Yunan İhtilalindeki rolüne ağırlık vererek konu edinir. Bilindiği gibi bu ada İhtilale süreç içinde katılmış, İpsara ve Suluca ile birlikte ihtilalin deniz gücünü teşkil etmiştir. Kendisi de adanın denizci ailelerinden gelen Amiral Dimitris Lismanis tarafından adanın arşiv kaynakları da esas alınarak hazırlanan çalışmanın başlığı "Yunan İhtilalinin Öncüleri ve Denizci Savaşçıları olarak Çamlıcalılar"⁴⁹ ise de içeriği ihtilalden önceki yüzyılları

⁴⁵ Soula Ksiradaki, Fanariotisses, Ekdoseis Filippoti, Atina 1999.

⁴⁶ Mahi Paizi-Apostolopoulou, O Thesmos tis Patriarhikis Eksarhias, Ethniko Idryma Erevnon, Atina 1995.

⁴⁷ Vasileios Sfyroeras, Ta Ellinika Pliromata tou Tourkikou Stou, Atina 1968.

⁴⁸ Sfyroeras, a.g.e. ss. 13-14.

⁴⁹ Dimitris Lismanis, Hydraioi Prodomoi kai Navmahoi tou Eikosiena, Ypiresia Istorias Naftikou, Atina 2007.

da kapsar. 2007 yılında Atina'da basılmış olan kitap dört yüz sayfayı aşan hacmiyle halen ada tarihine ilişkin en kapsamlı kaynaklar arasında olup Atina Akademisi tarafından ödüllendirilmiştir. İhtilal öncesi dönemde hem askeri, hem ticari bakımdan bir deniz üssü hükmündeki adanın Osmanlı donanma sistemi içindeki konumuna ilişkin detaylar, kocabaşı listelerinden tayfaların istihdam usullerine kadar Lismanis'in çalışması üzerinden takip edilebilir.

Aynı konuya ilişkin olarak 2013 yılında çıkan bir diğer çalışma da Tzelina Charlafti ve Katerina Papakonstantinou tarafından derlenmiş makalelerden oluşan "Yunanlıların Denizciliği, 1700-1821" başlıklı kitaptır⁵⁰. İyonya Üniversitesi tarafından yayımlanan çalışmanın alt başlığı "ihtilal öncesi zirve asrı" olup bu ifade, yekûnu dokuz yüz sayfaya yaklaşan yirmi bir bölümün temel tezini yansıtır. Bölümlere sunulan katkıların tamamı Yunanlı yazarlardan gelmeseydi de çalışmanın tamamı Yunanca olduğundan konumuz kapsamına girer. Çalışma boyunca farklı yazarların katkıları üzerinden 18. yüzyılda Akdeniz sınırlarını aşarak Baltık'tan okyanus aşırı limanlara uzanan Yunan deniz ticaret ağlarının detayları verilir.

Apostolos Vakalopoulos'un Taşoz Adasının 1453-1912 arası tarihini ele aldığı çalışması yereli konu edinmekle birlikte sosyoekonomik ve idari detaylara da ışık tutar. Ağırlık olarak yerel Yunan kaynakları ile Batı kaynaklarını temel alan çalışma 1984 yılında Selânik'te Makedon Çalışmaları Birliği (Etairia Makedonikon Spoudon) tarafından yayımlanmıştır⁵¹. Anastasia Kyrkini-Koutoula'nın Mora'da Osmanlı idaresinin son yüzyılını konu alan çalışması da yine yereli esas almakla birlikte idari detaylara odaklanması bakımından kayda değer bir örnektir⁵². Osmanlı döneminde yerel idarenin belkemiğini teşkil eden kocabaşılarla ilgili olarak Athanasios Fotopoulos'un 1715-1821 arası dönemde Mora'nın kocabaşılarını konu alan detaylı çalışması da aynı kapsamda anılabilir⁵³. Dimitris Palaiologopoulos'un Mora'nın Kalavrita yöresindeki kocabaşıları ihtilal dönemindeki rolleri bakımından ele alan çalışması da bu kapsama girer⁵⁴. Mora içinden detay veren ve yakın zamanda

⁵⁰ Tzelina Charlafti, Katerina Papakonstantinou (ed.), Naftilia ton Ellinon, 1700-1821, Kedros & Ionio Panepistimio, Atina 2013.

⁵¹ Apostolos E. Vakalopoulos, Istoría tis Thasou 1453-1912, Etairia Makedonikon Spoudon, Makedoniki Vivliothiki – 64, Selânik 1984.

⁵² Anastasia Kyrkini-Koutoula, I Othomaniki Dioikisi stin Ellada: I Periptosi tis Peloponnissou (1715-1821), Arsenidi, Atina 1996.

⁵³ Athanasios Th. Fotopoulos, Oi Kotzabasides tis Peloponnissou kata ti Defteri Tourkokratia, Irodotos, Atina 2005.

⁵⁴ Dimitris Palaiologopoulos, Oi Kotzabasides ton Kalavriton, Paraskinio, Atina 2008.

yayımlanmış bulunan bir diğer çalışma da Stavros Kapetanakis'in "İkinci Türk İdaresinde Manya" adlı beş yüz elli sayfayı aşkın çalışması olup Manya bölgesinin 1715'ten Bağımsızlık sürecine kadar olan durumunu ele alır⁵⁵.

Dimitris Tsiamalos'un Yunanca tarihi coğrafyada "Rumeli" olarak anılan ancak Türkçeden biraz farklı olarak Mora ve Eğriboz'un karşısındaki Rumeli topraklarına, özellikle de Karlıeli ve civarına karşılık gelen bölgedeki idari-askeri sistemi ele aldığı "Rumeli'nin Armatolleri" adlı eseri de bu gruba giren çalışmalar arasındadır. Tsiamalos hem Hıristiyanlardan oluşan bu kolluk kuvvetinin Osmanlı idari sistemi içindeki konumu hakkında bilgi verir, hem de tarihi coğrafyaya ilişkin detayları aydınlatır⁵⁶.

Yukarıda bahsi geçen Megaro Gyzi Kültür Merkezinin yayınları arasında yer alan ve söz konusu kurumun arşiv kataloğu niteliğini de taşıyan "Santorini'den Tanıklıklar (1573-1819)" başlıklı çalışma da adanın Osmanlı dönemindeki idaresi hakkında verdiği detaylar bakımından bu kategoride anılabilir⁵⁷. Bu eserde ada tarihinin ana hatlarının yanı sıra adada söz konusu dönem boyunca görev yapmış bulunan dini liderlerin, konsolosların, kaptanların, armatörlerin ve Osmanlı idaresini temsil eden voyvodaların listeleri verilmiştir⁵⁸. Eserde Yunanca, Türkçe, İtalyanca ve Latince belgeler yer yer görselleriyle birlikte verilmiştir. Bunlar çoğunlukla alım-satım, vergi ödemeleri, veraset gibi konuları içerir. Çalışma ayrıca söz konusu Kültür Merkezinin arşivinden gravür, harita ve mühür gibi görsellerden oluşan bir seçkiye de yer verir.

Bu kapsamdaki çalışmaların hatırı sayılır bir kısmı idarede görev alan ailelere ilişkin detayları da aydınlatır. Örneğin *Thiraika Nea* (Santorini Haberleri) gazetesi tarafından yayımlanan *Thiraika* (Santorini'ye ait detaylar) adlı süreli yayının bir sayısı Santorini'nin ileri gelen ailelerine ayrılmıştır⁵⁹. Bu noktada özellikle Santorini'ye ilişkin olarak dikkati çeken bir başka örnek de adanın tarihine ilişkin çalışmalarıyla tanınan Giannis

⁵⁵ Stavros Kapetanakis, I Mani sti Defteri Tourkokratia (1715-1821), Adouloti Mani, Areopoli-Mani 2011.

⁵⁶ Dimitris Tsiamalos, Oi Armatoloi tis Roumelis, Ekdoseis Papazisi, Atina 2009.

⁵⁷ Agamemnon Tselikas, Martyries apo ti Santorini (1573-1819), Pneumatiko Kentro Megaro Gyzi, Atina, Santorini 1985; Bu ve benzeri çalışmaların içeriği Osmanlı kaynaklarını esas alan çalışmalarla birlikte değerlendirildiğinde daha da netleşmektedir (Kırş. Levent Kayapınar, "Santorini Adası", Yasemin Demircan, Levent Kayapınar, Ayşe Kayapınar, Osmanlı Döneminde Kikladlar (c. 1), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, ss. 109-146).

⁵⁸ Tselikas, a.g.e., ss. 61-71

⁵⁹ Nikos Hr. Aliprantis, "Genealogika tis Santorinis", Thiraika - 4 (2004), Atina.

Kokkalakis'in⁶⁰ Venedik kökenli ailelerden Ghisi'leri (Gyzi) konu edinen çalışmasıdır⁶¹.

2.3.2. Yerel Tarih

Kent tarihini esas alan çalışmaların bir kısmı yerel mimari ve sanat tarihine odaklanırken⁶² bir kısmı kaleleri, müstahkem mevkiileri konu edinir⁶³. Giderek sayıları artan bir kısmı da doğrudan doğruya Osmanlı dönemi kent tarihini ve eserlerini konu alır. Bunlar arasında Vasilis Dimitriadis'in Selânik'in Osmanlı dönemini konu alan, fotoğraf, kroki ve planlarla dolu hacimli eseri ön plana çıkar⁶⁴. Bu eser kentin bilhassa 19. yüzyıldaki detaylarını sokak sokak takip etmeye imkân tanır. Ayrıca Dimitriadis'in Mustafa Kemal Atatürk'ün Selânik'teki evini konu alan çalışması "Bir Evin Hikâyesi" adıyla yakın zamanda Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır⁶⁵. Gülsün Aksoy-Aivali tarafından dilimize kazandırılmış olan çalışma Atatürk'ün evi ve ailesine ilişkin beş yüz sayfayı aşkın Türkçe ve Yunanca belge içerir. Bu yönüyle çalışma yalnızca bir ev üzerine odaklanan, fakat aynı zamanda ilgili her türlü belgeyi bir araya getiren detaylı bir kent tarihi çalışmasıdır⁶⁶. Meropi Anastasiadou'nun "Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selânik" başlıklı eseri de bu kapsamda akla gelir ancak kentin 19. yüzyıl boyunca dönüşümünü konu edinen bu değerli çalışmanın orijinali Fransızca olup Fransa'da üretilmiştir. Selânik konusunda Evangelos Hekimoglou'nun kentin kaybolmuş köşelerini konu edindiği "Selânik'in Gizemleri" başlıklı çalışması da bu kapsamda değerlendirilebilir⁶⁷. İçeriği yer yer fotoğraflarla da destekleyen kitap, eski Selânik'i çağdaş Yunanlı okura kaybolmuş egzotik bir şehir gibi yansıtması bakımından dikkati çeker, dolayısıyla bu alandaki popüler ilgiyi ortaya koyar.

⁶⁰ Krş. Giannis Kokkalakis, I Santorini, Atina 2016.

⁶¹ Giannis Kokkalakis, Famiglia Ghisi, Atina 2017.

⁶² Krş. D. Filippidis, Kynouria, Melissa, Atina 1985; Spyros Kokkinis, Ta Monastiria tis Ellados, Estias, Atina 1976.

⁶³ Krş. Nikos Nikoloudis, Ta Kastrata tis Elladas, Explorer, Atina 2002.

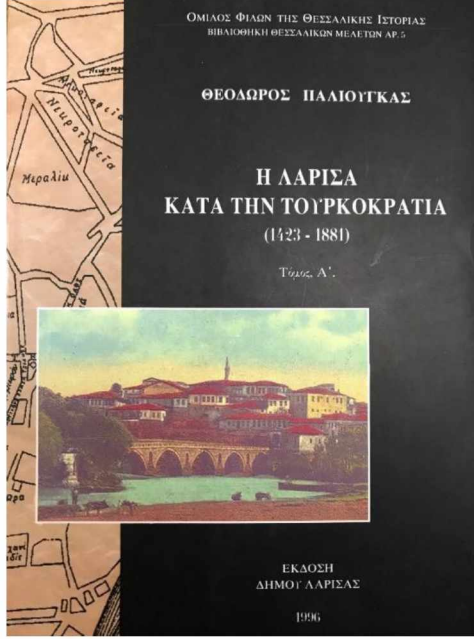
⁶⁴ Vasilis Dimitriadis, Topografia tis Thessalonikis kata tin Epohi tis Tourkokratias, Etairia Makedonikon Spoudon, Selânik 1983.

⁶⁵ Vasilis Dimitriadis, Bir Evin Hikâyesi: Selânik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler, çev. Gülsün Aksoy-Aivali, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

⁶⁶ Çalışmanın Prof. Dr. Levent Kayapınar tarafından yazılan Takdim kısmı iki ülke arasındaki akademik iletişim ve işbirliğinin önemini canlı bir anlatımla ortaya koyar.

⁶⁷ Evangelos Hekimoglou, Ta Mystiria tis Thessalonikis, University Studio Press, Selânik 2001.

Benzer çalışmalar hemen her şehir için mevcuttur. Bunlardan Theodoros Palioukas'ın “Türk İdaresinde Yenişehir” (Larisa) başlıklı çalışması şehrin sokak sokak detaylı plan ve krokilerinin yanı sıra mahalle ve semtlerini tasvir ederken Osmanlı eserlerine de yer verir⁶⁸.

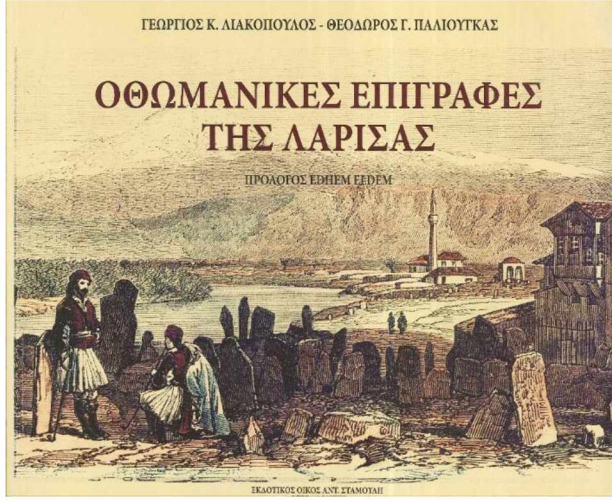

Resim 1. Theodoros Palioukas'ın Osmanlı döneminde Yenişehir'i ele alan çalışması

Büyük boy kuşe kâğıda Yenişehir Belediyesi tarafından basılmış olan kitap aynı zamanda “Tesalya Tarih Dostları Birliğinin” (Omilos Filon tis Thessalikus Istorias) “Tesalya Çalışmaları Kitaplığı” başlıklı yayın dizisinde 5 numara ile kayıtlıdır. Yenişehir'deki Osmanlı izlerini konu edinen bir diğer çalışma da büyük kısmı mezar taşlarından oluşan Osmanlı kitabelerini orijinal metinlerinin yanı sıra Yunanca tercümeleriyle birlikte inceler. Georgios Liakopoulos ve Theodoros Palioukas'ın telif ettikleri, Edhem Eldem'in de önsöz ile katkıda bulunduğu “Yenişehir'in Osmanlı Kitabeleri” başlıklı bu çalışma, 2013 yılında Selânik'te basılmıştır⁶⁹.

⁶⁸ Theodoros Palioukas, I Larisa kata tin Tourkokratia, Yenişehir Belediyesi (Dimos Larisas), Yenişehir (Larisa) 1996.

⁶⁹ Georgios Liakopoulos, Theodoros Palioukas, Othomanikes Epigrafes tis Larisas, Stamoulis, Selânik 2013.

Resim 2. Georgios Liakopoulos ve Theodoros Palioukas'ın Yenişehir kitabelerini konu alan çalışması.

Yenişehir'i konu edinen bir diğer çalışma da kentin 17. yüzyıl ortalarındaki sosyoekonomik yapısını ele alır⁷⁰. Georgios Salakidis tarafından hazırlanan, 1650-1652 yıllarına ait kadı sicillerini esas alan eser Türkçe terimlerden oluşan ayrıntılı bir lügatçeyi de içerir.

Apostolos Vakalopoulos'un Platamona Kalesinden Köstem (Pineios) Vadisi boyunca Hasan Baba (Tempi) köyüne kadar uzanan yöreyi işlediği çalışması, bu yörenin hem tarihi coğrafyasını hem de Osmanlı eserlerini konu alması bakımından dikkati çeker⁷¹. 1972 yılında Makedon Çalışmaları Birliği tarafından Selânik'te yayımlanan eser iki kısımdan oluşur. İlk kısımda Selânik Körfezinde bulunan Platamona Kalesinin bütün tarihi ele alınır. İkinci kısımda ise Hasan Baba köyü ve tekkesi ayrıntılı olarak işlenir. Çalışma harita, fotoğraf ve yapı planları gibi görsellerle zenginleştirilmiştir. Yine bu köy civarını ve biraz yukarısında bulunan ticaret merkezi Embelek (Ambelakia) kasabasını konu edinen bir diğer çalışma da özellikle söz konusu kasabanın Osmanlı dönemindeki üretim ve ticaret ağları hakkında kayda değer detaylar verir⁷².

Kardıça (Karditsa) ve Yenişehir'den Alasonya'ya (Elassona) uzanan sahayı konu edinen çalışmalar arasında Levent Kayapınar, Ayşe Kayapınar

⁷⁰ Georgios Salakidis, I Larisa (Yenişehir) sta mesa tou 17ou Aiona, Stamoulis, Selânik 2004.

⁷¹ Apostolos Vakalopoulos, Ta Kastrta tou Platamona kai tis Orias Tempon kai o Tekes tou Hasan Baba, Etairia Makedonikon Spoudon, Makedoniki Vivliothiki – 37, Selânik 1972.

⁷² Pavlos Stroulis, Tempi kai 'Synetairismos Ambelakion', Ella, Yenişehir (Larisa) 1998.

ve Kostas Spanos'un yukarıda atıf verilen Yunanca yayınları bilhassa erken Osmanlı döneminin idari ve sosyoekonomik detayları ile ön plana çıkar. Bu çalışmaların bölgede gördüğü yoğun ilginin sebebi doğrudan Osmanlı kayıtlarına dayanmasıdır.

Yenişehir ve civarını konu edinen çalışmalar arasında Kostas Kampouridis'in 2009 tarihli çalışması da yine doğrudan Osmanlı kayıtlarına dayanması bakımından bilhassa yerel literatürde büyük ilgiyle karşılanmıştır. "Osmanlı Arşiv Kaynakları üzerinden Yakın Dönem Yunanistanı" adlı bu çalışma "17. Yüzyılda Tesalya'da İktisat, Kurumlar ve Toplum" alt başlığını taşır⁷³. Çalışma Yunan Devlet Arşivlerinin Kozana (Kozani) şubesinde bulunan Yenişehir Kazası Sicil Defterlerini esas alarak kaza ve çevresinin 17. yüzyıldaki durumunu konu edinir. Söz konusu kayıtların da aralarında bulunduğu arşiv evrakı 1881 yılında Yenişehir'in Yunanistan'a devri ile Serfice'ye nakledilmiş olup, Osmanlı idaresinin bölgeyi terk ettiği Balkan Harbi esnasında ihmal ile tahrip olmuş bir külliyyatın parçasıdır⁷⁴. Bu evrak şu anda Yunan Devlet Arşivlerinin Kozana Şubesinde olup buradaki Osmanlı evrakının tamamını teşkil eder⁷⁵. Kampouridis'in bu eserinin literatürdeki etkisi yine bir başka yerel tarih çalışmasında karşımıza çıkar. Buna göre 17. yüzyıla kadar Yenişehir'e bağlı bulunan, süreç içinde Selânik'e bağlanan Litohor (Litochoro) kasabasının tarihini konu alan "Litohor Yıllıkları" (Hronika Litochorou) adlı süreli yayının Osmanlı dönemini konu alan 16. cildi, Kampouridis'in söz konusu çalışmasına atıfla başlar. Çalışma Sotirios Mastagkas tarafından hazırlanmış olup geçen yıl (2019) Litohor Belediyesince basılmıştır. Mastagkas'ın çalışmanın giriş kısmındaki şu ifadeleri doğrudan Osmanlı kaynaklarına dayanan çalışmaların ilgiyle takip edildiğini ve ne derece takdir edildiğini ortaya koyar:

Yunanistan'da kalmış bulunan Osmanlı arşivlerinin derinlemesine araştırılması bizi harikulade sonuçlara ulaştırır. Osmanlı evrakının, kadı sicillerinin bize söyleyeceği çok şey vardır. Yunan kaynaklarının uzun Türk idaresi dönemini aydınlatmada tek başlarına yeterli olamayacakları tabii iken, Yunanistan topraklarının yakın çağ tarihine yönelik olarak Osmanlı kaynaklarının kullanımı mevcut literatürü tamamlayacağı gibi araştırma çerçevesini de genişletebilir⁷⁶.

⁷³ Konstantinos Kampouridis, I Neoteri Ellada mesa apo Othomanikes Arheiakies Piges, Ant. Stamoulis, Selânik 2009.

⁷⁴ Sotirios Mastagkas, Hronika Litochorou kata tin Tourkokratia, c. 16, Litohor (Litochoro), 2019, ss. 18-19.

⁷⁵ Mastagkas, a.g.y.

⁷⁶ Mastagkas, 17.

Mastagkas kaynak türü olarak kadı sicillerinin ne olduğunu, nasıl tutulduğunu ve ne tarz içeriğe sahip olduğunu yine Kampouridis'e atıfla etraflıca açıkladıktan sonra bu kaynakların söz konusu dönemin sosyoekonomik detaylarını anlamak açısından son derece değerli olduğunu tekrar vurgular⁷⁷. Mastagkas'a göre "canlı şahit hükmündeki söz konusu kaynaklar sayesinde Litohor gibi küçük yerleşimlere ilişkin mevcut bakış açısı daha da genişleyecektir"⁷⁸.

Kampouridis'in diğer çalışmaları da yine doğrudan Osmanlı kaynaklarından yola çıkarak yerel detayları aydınlatır. Bunlar arasında Georgios Salakidis ile birlikte hazırladığı, Serfice'nin 16. yüzyıldaki durumunu konu alan 2013 tarihli kitabı⁷⁹ ve 2016'da basılan "16. Yüzyılda Midilli"⁸⁰ adlı çalışması ön plana çıkar. Midilli'ye ilişkin çalışması 1548 tarihli tahrir kayıtlarını esas alır.

Evangelos Dimitriadis'in Yanya'nın Osmanlı idaresinin son yüzyılındaki sosyoekonomik dönüşümünü ele aldığı "19. Yüzyılda Yanya Vilayeti ve Pazar-Kent'ten Acente-Kent'e Yanya Şehri" başlıklı çalışması da şehirdeki mahalle yapısı ve Osmanlı eserleri hakkında verdiği detaylar bakımından bu kapsamda değerlendirilebilir⁸¹. Çalışma iktisat tarihi temelli olmasına karşın içerdiği harita, plan vb. görsel unsurlarla, Yanya şehrinin tarihi açısından son derece zengin bir kaynak teşkil eder. Bu taraftan dikkati çeken bir başka araştırmacı yazar da Koniçeli hukukçu ve tarihçi Giannis Liberopoulos'tur (1921-2009). Liberopoulos'un Koniçe'nin (Konitsa) Osmanlı dönemini son yüzyıla ağırlık vererek aktardığı "Koniçe: Tarih ve Medeniyet" başlıklı çalışması kısa, öz fakat çok değerli detaylarla doludur⁸². Yazar "Pazarın Anatomisi" başlıklı bir diğer eserinde Koniçe pazarının günlük hayatına ilişkin sosyokültürel detayları daha etraflıca işlemiştir⁸³.

⁷⁷ Mastagkas, 18-19.

⁷⁸ Mastagkas, 18-19.

⁷⁹ Konstantinos Kampouridis, Georgios Salakidis, I Eparhia Servion ton 16o Aiona mesa apo Othomanikes Piges, Ant. Stamoulis, Selânik 2013.

⁸⁰ Konstantinos Kampouridis, I Lesvos ton 16o Aiona, Ant. Stamoulis, Selânik 2016.

⁸¹ Evangelos Dimitriadis, To Vilaeti ton Ioanninon kata to 19o Aiona, Giannena apo tin 'Poli-Pazari' stin 'Poli-Praktoreio', Kyriakidis, Selânik 1993; Yanya sancağını konu edinen ve bu kaynağın verilerini de karşılaştırmalı olarak değerlendiren detaylı bir çalışma için bkz. İlkay Erken, Yanya Sancağının İdari Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913), yayımlanmamış doktora tezi, Samsun OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

⁸² Giannis Liberopoulos, Konitsa: Istoria kai Politismos, Vounima, Koniçe (Konitsa) 2007.

⁸³ Giannis Liberopoulos, Pazariou Anatomi, Roes, Atina 2008.

Yerel tarihe ilişkin olarak, fotoğrafların yanı sıra harita, plan vb. zengin görsel koleksiyonuyla dikkati çeken bir diğer çalışma da Narda'nın (Arta) 1881-1941 arası dönemini ele alır⁸⁴. Çalışmanın kronolojik kapsamı her ne kadar kentin Yunan idaresine geçtiği dönem itibarıyla başlasa da, yerel arşivlerden derlenen görsel detaylar Osmanlı eserlerinin yanı sıra Osmanlı döneminden kalan kent dokusunu da yansıttığı için konumuzla doğrudan ilişkilidir.

Orta büyüklükteki şehirlerden Volos'un (Golos)⁸⁵ kent tarihi de çeşitli boyutlarıyla incelenmiş olup hatırı sayılır bir literatür meydana getirir. Bu çalışmalarda bilhassa kentin 19. yüzyıldaki dönüşümü, uluslararası ticaret ve ulaşım ağları gibi detaylar dikkati çeker. Her biri birer prestij yayını görünümündeki bu hacimli çalışmaların da hemen tamamı Volos'ta Belediyenin Tarih ve Dokümantasyon Merkezi (Dimotiko Kentro Istorias kai Tekmiriosis Volou) veya Tesalya Araştırmaları Birliği (Etairia Thessalikon Erevnon) tarafından yayımlanmıştır. Bunlar arasında Vilma Hastaoglou'nun "Volos: Şehrin 19 ve 20. Yüzyıllardaki Portresi" başlıklı çalışması renkli fotoğraf, gravür ve haritaların yanı sıra kent planları ile son derece detaylı bir içerik sunar⁸⁶. Tahmin edileceği üzere çalışma kentte bulunan Osmanlı eserleri hakkında da detay verir. Bu şehrin tarihine ilişkin son derece ayrıntılı bir başka çalışma da Tesalya Araştırmaları Birliği tarafından 2004 yılında Volos'ta yayımlanmış olup kentin tarihine ilişkin çeşitli makaleleri bir araya getiren hacimli bir derlemedir⁸⁷. Kültür Bakanlığının Olimpiyatlar Genel Sekreterliğince de desteklenmiş bulunan çalışma tam metin İngilizce tercümesiyle birlikte çift dilli olarak büyük boy kuşe kâğıda basılmıştır. Aigli Dimoglou tarafından hazırlanan "Volos: Bir Asır" başlıklı çalışma da hem metin hem de görsel içerik bakımından son derece zengindir⁸⁸. 1881 ila 1955 yılları arasını konu edinmesine, dolayısıyla Osmanlı dönemini kapsamamasına rağmen Osmanlı dönemini de yansıtan görseller bakımından konumuzla ilgilidir. Bunlar arasında

⁸⁴ Elpidoforos Intzempelis, Arta 1881-1941, Paraskinio, Atina 2010.

⁸⁵ Bu şehrin Yunanca ve Türkçe söylenişi hemen hemen aynıdır. Osmanlı kaynaklarında Golos olarak da geçen şehrin adı buradaki Türk topluluğunun son temsilcilerinden Reşat Tesal'ın hatıralarında Volos olarak geçer. Dolayısıyla 20. yüzyıl başlarına kadar şehirde yaşayan Türklerin şehrin adını Yunancadaki gibi Volos olarak telaffuz ettikleri anlaşılmaktadır (Reşat Tesal, Selânik'ten İstanbul'a, İletişim, İstanbul 1998, ss. 11-35).

⁸⁶ Vilma Hastaoglou, Volos, Portreto tis Polis ton 19o kai 20o Aiona, Volos yayımları, Volos 2002.

⁸⁷ Petros Kypriotelis, Kostas Liapis (ed.), O Volos kai i Periohi tou stin Istoriki tous Diadromi / Volos and its District through History, Etairia Thessalikon Erevnon, Volos 2004.

⁸⁸ Aigli Dimoglou, Volos: Enas Aionas, Volos Yayınları, Volos 1999.

şehrin Eskiler (Ta Palia)⁸⁹ olarak geçen kesiminde yer alan Türk mahallesinden son görüntüler dikkati çeker (Resim 3).

Resim 3. Volos'un Eskiler Senti, (Dimoglou, 1999, s. 4)

Adalar arasında Girit'e ilişkin çalışmalar başlı başına geniş bir literatür meydana getirir. Bu noktada, burada verdiğimiz örneklerin mevcut literatürün çok küçük bir örnekleme olduğu tekrar hatırlatılmalıdır. Söz konusu çalışmalar arasında İzmir Karaburun doğumlu Nikolaos Stavrinidis'in "Girit Tarihinde Türk Dönemine İlişkin Belgelerin Çevirisi"

⁸⁹ 20. Yüzyıl başlarında Volos'ta Türk nüfus on aile civarında idi. Yunancada olduğu gibi Türkçede de şehrin eski yerleşimi "Eskiler" sahildeki yeni yerleşim de "Yeniler" olarak anılıyordu. Bu yıllara ilişkin detaylar için bkz. Tesal, a.g.e., ss. 23-31.

başlıklı çalışması temel kaynak teşkil etmesi bakımından anılmalıdır. Yukarıda anılan Vikelaia Kütüphanesindeki Kandiye kadı defterlerinde, Rum cemaatine ait kayıtları bir seçki olarak ele alan çalışma, Stavrınidis tarafından 1975-1985 yılları arasında beş cilt olarak yayınlanmıştır⁹⁰. En eski tarihli 2, 3, 4 ve 5 numaralı Kandiye kadı sicilleri ise, Elizabeth Zachariadou editörlüğünde 2003-2014 yılları arasında yine Vikelaia Kütüphanesi yayınları arasında basılmıştır⁹¹.

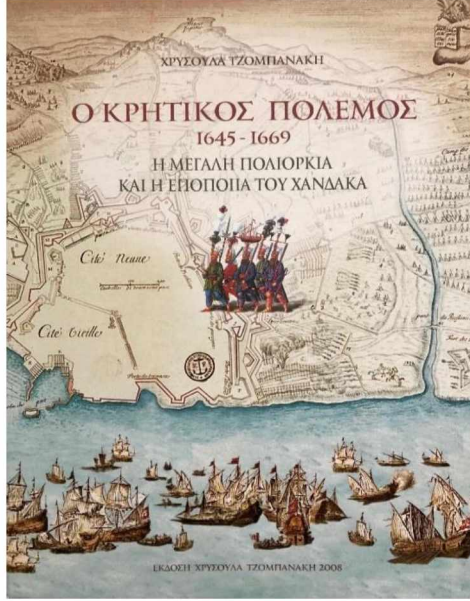
Girit'e ilişkin, bilhassa yakın zamanda üretilen çalışmalara örnek olarak Giritli mimar, mühendis ve arkeolog Chrysoula Tzompanaki'nin "Girit Harbi 1645-1669" başlıklı kitabı verilebilir⁹². Çalışma, adada Osmanlı idaresinin başlangıcını konu edinmekle birlikte aynı zamanda Kandiye şehri ve civarının tarihi coğrafyası hakkında verdiği son derece değerli detaylarla dikkat çeker. Büyük kısmı Kandiye şehrinin Osmanlı ordularınca kuşatıldığı süreye karşılık gelen ve dünya tarihinin en uzun kuşatma harbi olarak geçen bu savaşın başlıca aşamalarını renkli resim, gravür, harita ve fotoğraflarla tasvir eden çalışma, büyük boy ve ciltli olarak – herhangi bir yayınevine bağlı olmaksızın – yazarın kendisi tarafından 2008 yılında Kandiye'de yayımlanmıştır. Bu çalışma Girit seferi ve fethi hakkında en detaylı Osmanlı kaynağını oluşturan Evliyâ Çelebi Seyahatnamesiyle birlikte okunursa, seferin başlangıcına ve sonuna bizzat şahit olan Evliya Çelebi'nin hem harp tarihi hem de adanın ve bilhassa Kandiye civarının tarihi coğrafyası hakkında verdiği detaylar daha da canlanır. Evliya Çelebi'nin "kan akmadı can aktı" ifadesiyle tasvir ettiği

⁹⁰ Nikolaos Stavrınidis, Metafrasis Tourkikon Istorikon Eggrafon, (Aforonton eis tin İstoria tis Kritis), Vikelea Dimotiki Vivliothiki, c.1, (1657-1672), Kandiye 1975 (ikinci baskı 1986); c.2, (1672-1694), Kandiye 1976 (ikinci baskı 1986); c.3, (1694-1715), Kandiye 1978 (ikinci baskı 1987); c.4, (1715-1752), Kandiye 1984; c.5, (1752-1765), Kandiye 1985; Stavrınidis'in biyografik detaylarıyla birlikte bu çalışmanın içeriğine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Nuri Adıyeke, "Stavrınidis ve Girit'teki Osmanlı Kadı Sicilleri", Kebikeç, 17, 2004, ss. 73-81.

⁹¹ Eleni Karantzikou, Pinelopi Fotinou, (Ed. Elizabeth Zachariadou), Ierodikeio Irakliou Tritos Kodikas (1669/73 kai 1750/67) [Kandiye Şeriye Sicili, No: 3], Vikelaia Dimotiki Vivliothiki, Kandiye 2003; Maria Varoucha, Fotini Haireti, Marinos Sariyannis, (Ed. Elizabeth Zachariadou), Ierodikeio Irakliou Pemptos Kodikas (Meros A 1673-1675), (Meros B 1688-1689) [Kandiye Şeriye Sicili, No: 5], Vikelaia Dimotiki Vivliothiki, Kandiye 2008; Gülşün Ayvalı, Fotini Haireti, Pinelopi Fotinu, Marinos Sariyannis, (Ed. Elizabeth Zachariadou), Ierodikeio Irakliou Tetartos Kodikas (Meros A 1672-1674), (Meros B 1683-1686) [Kandiye Şeriye Sicili, No: 4], Vikelaia Dimotiki Vivliothiki, Kandiye 2010; Gülşün Ayvalı, Elias Kolovos, Marinos Sariyannis, (Ed. Elizabeth Zachariadou), Ierodikeio Irakliou Defteros Kodikas (Meros A 1672-1674 kai Meros B 1683-1686) [Kandiye Şeriye Sicili, No: 2], Vikelaia Dimotiki Vivliothiki, Kandiye 2014.

⁹² Chrysoula Tzompanaki, O Kritikos Polemos 1646-1669, Tzompanaki Chrysoula, Kandiye 2008.

yirmi dört senelik kuşatmanın en çetin merhalelerinin geçtiği yerler, İnadiye kalesinin (Ano Forteza) inşa süreci, Göllük, Kum Kapı, Çamaşır Deresi, Çınarlı Deresi gibi bazı yer adları ile Taşlı Tabya, Kuşaklı Tabya, Aktabya gibi müstahkem mevki detayları⁹³ ve daha nice ayrıntı Tzompanaki'nin eserindeki detaylarla birlikte daha net anlaşılır.

Resim 4. Chrysoyia Tzompanaki'nin Kandiye kuşatmasını konu alan çalışması.

Chrysoyia Tzompanaki'nin diğer çalışmaları da Girit'in ve bilhassa Kandiye ve civarının Osmanlı dönemine uzanan geçmişi hakkında detay verir. Bunlardan Türkçe Kandiye adının da etimolojik temelini oluşturan 'Hendek' manasındaki Arapça kökenli "Handakas" başlığını taşıyan eseri, şehrin tarihini kuruluşundan itibaren ele aldığı gibi, etrafındaki savunma sistemini Osmanlı dönemini de kapsayacak şekilde anlatır⁹⁴. Yazar iki cilt halinde çıkardığı bir diğer çalışmasında da Girit'in 19. yüzyıl mimari tarihini ele alır. İlk cildi 2005, ikinci cildi 2007 yılında yayımlanmış

⁹³ Evliyâ Çelebi, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 8. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, ss. 178-223.

⁹⁴ Chrysoyia Tzompanaki, Handakas I Poli kai ta Teihi, Etairia Kritikon Istorikon Meleton, Kandiye 2011.

bulunan bu eseri yazar Kandiye'de herhangi bir yayınevine bağlı olmaksızın kendisi yayımlamıştır⁹⁵.

Tzompanaki'nin bir diğer eseri de Kandiye yakınlarındaki büyükçe köyler arasında yer alan Arhanes'in 18 ila 20. yüzyıllar arasındaki tarihini bilhassa mimari miras üzerinden ele alır⁹⁶. İsmi kökeni Helen öncesi Girit uygarlıklarına kadar uzanan ve Girit'in Osmanlılar tarafından fethi akabinde Venedik kökenli Andrea Barozzi'ye tımar olarak verilmiş bulunan⁹⁷ bu köyde Osmanlı döneminde Türk yerleşimi de bulunmaktaydı⁹⁸. Tzompanaki'nin "Arhanes ve Mimarisi" başlıklı çalışması bu yerleşimi gezginlerin kayıtlarından, Mustafa Paşa Konağı gibi eserler ve mevcut mimari mirasın oluşumunda etkili olan akımlar üzerinden detaylandırır.

Girit'te doğrudan doğruya Osmanlı mimari mirasını konu edinen bir çalışma da optik uzmanı olmakla birlikte Hanya yöresinin yerel tarihi ve mimari mirasına ilişkin değerli çalışmalarıyla da tanınan araştırmacı-yazar Manolis Manousakas'ın "Hanya İlinde Camiler Tekkeler ve Türbeler" adlı eseridir⁹⁹. Manousakas'ın doğrudan doğruya Hanya'nın tarihi merkezini konu edinen "Hanya: Zaman içinde Eski Kent" başlıklı bir çalışması daha mevcut olup 2009 yılında bu şehirde yayımlanmıştır¹⁰⁰.

⁹⁵ Chrysoula Tzompanaki, I Arhitektoniki stin Kriti – Periodos ton Neoteron Hronon (iki cilt), Kandiye 2005, 2007.

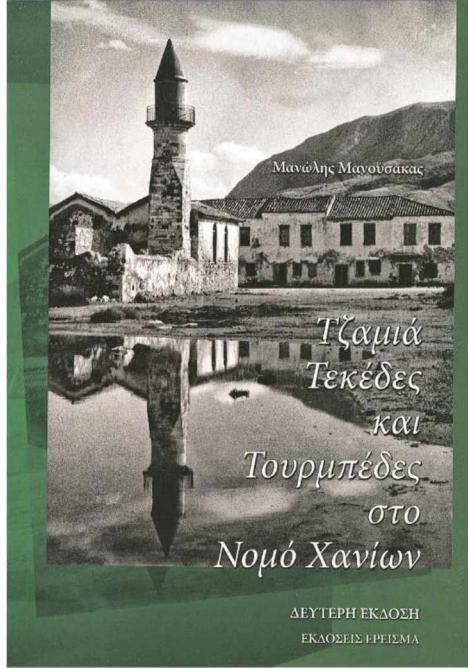
⁹⁶ Chrysoula Tzompanaki, Oi Arhanes kai i Arhitektoniki tous, Kandiye 2002.

⁹⁷ Stergios Spanakis, Kriti Tourisimos Istoría Arhaiologia (iki cilt), Sfakianos, Kandiye 1964, c. 1, s. 145.

⁹⁸ Hatta kökeni buraya uzanan Girit Türkleri arasında 'Arhanes' adının buraya yerleşen askerlerden dolayı 'Er Hanesi' ifadesinden kaynaklandığına inanılır.

⁹⁹ Manolis Manousakas, Tzamia, Tekedes kai Tourbedes sto Nomo Hanion, Ereisma, Hanya 2013.

¹⁰⁰ Manolis Manousakas, Hania, I Palia Poli sto Perasma tou Hronou, Banousis Themis, Hanya 2009.

Resim 5. Manousakas'ın Hanya'daki cami, tekke ve türbeleri konu edinen çalışması. Kapak fotoğrafında Aşāđı Suda'da şu an mevcut olmayan Rauf Paşa Camii görölür.

Manousakas'ın Hanya *nomos*'u – yani ili – sınırları içinde yer alan belli başlı Osmanlı eserlerini konu edindiği 2013 yılında yayımlanan çalışması, siyah-beyaz ve renkli fotoğraflardan oluşān görsel materyallerle zenginleştirilmiştir. Görsellerin büyük kısmı yazarın şahsi arşivine aittir. Çalışmanın ilk kısmında Hanya kenti surları içinde bulunan 11 cami verilmiş olup bunların bir kısmı Venedik döneminde kilise olarak kullanılmıřtır¹⁰¹. Buna göre Osmanlı döneminde Hanya surları içinde bulunan camiler şunlardır: Sultan İbrahim veya Hünkâr Camii (Dominikenlerin San Nikola Kilisesi), Yusuf Paşa Camii (Fransiskanların San Nikola Kilisesi), Koca Musa (veya Kaptan Musa) Paşa Camii (Santa Maria Kilisesi, Duomo), Küçük Hasan Paşa (veya Yalı) Camii, Sertopu (Sertopî) Hasan Ağa (veya Topana, Tophane) Camii, Haseki Mehmet Ağa

¹⁰¹ Manousakas sur içindeki camilerin tamamının fetih öncesinde kilise olarak kullanıldığını varsayarak listedeki 11 caminin tamamını parantez içinde kilise isimleriyle de vermiş ancak emin olamadıklarına soru işareti koymuştur. Esasen bu yapıların tamamının kiliseden tahvil olunmadığı açıktır. Örneğin Küçük Hasan Paşa Camiinin fethin ilk yıllarında inşa olunduğu Evliyâ Çelebi'nin tespitiyle sabittir (Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 173).

(veya Mahalle) Camii, Sinan Ağa (veya Arap) Camii, Gazi Hüseyin Paşa (veya Kapu, Kapı) Camii, Haseki Ahmet Ağa Camii, Deli Hasan Paşa (veya Köprü) Camii, Cezâyir Kolu (veya Konakçı Ali Paşa) Camii¹⁰². Manousakas kitabının ikinci kısmında Osmanlı döneminde surların dışında gelişen mahallelerde inşa olunan camiler hakkında da bilgi verir. Bunlar Yukarı Kumkapı semtinde semtin adıyla da anılan Hüseyin Paşa Camii, Aşağı Kumkapı'da yine semtin adıyla da anılan Hacı İsa Camii, Halepa'nın Meydan (Meidani) mevkiinde aynı adla anılan cami ve şehrin batı tarafındaki Nea Hora (yeni yerleşim) semtinde bulunan aynı adlı camidir¹⁰³. Manousakas bunlara ilaveten Grambosa'dan Suda'ya kadar Hanya çevresinde bulunan 16 adet camiyi de detaylı olarak kaydeder.

Resim 6. Hanya'nın Nea Hora semti ve camii (Manousakas, 2013: 70).

Çalışmasının üçüncü bölümünde tekkeleri ele alan Manousakas bu kısmı da ikiye ayırarak önce şehir surları içindeki tekkeleri sonra da sur dışında yer alanları incelemiştir. İlk grupta Bektāři ve Kadiri tekkelerinin yanı sıra

¹⁰² Manousakas, 2013 a.g.e., ss. 19-61.

¹⁰³ Manousakas, 2013 a.g.e., ss. 62-71.

Hamalbaş Tekkesi adıyla bilinen ve muhtemelen Kadiri tarikatine ait bulunan üç tekke hakkında bilgi verir. Sur dışında da yine Bektaşilere ait bir tekkenin yanı sıra ana yapısı günümüzde de mevcut olup halen yetimhane olarak hizmet veren Mevlevi tekkesini ele alır¹⁰⁴. Yazar son olarak Hanya civarındaki türbeler hakkında bilgi verir. Bunlar arasında bulunduğu “Kubbe” semtine adını veren ve Mevlevihane civarında bir çift kubbe olarak inşa edilmiş bulunan Gazi Osman ve Hamit Beyzâde türbeleri ile Nea Hora tarafında Hacı Mustafa, Seyit Bilal ve Yedi Evliyâlar (Efta Evliyades) türbeleri dikkati çeker¹⁰⁵.

Manousakas'ın Hanya ile ilgili çalışmalarına benzer bir çalışmayı Resmo için eğitimci ve araştırmacı-yazar Haris Stratidakis yapmıştır. 2014 yılında Resmo'da “Resmo Eski Kent Sakinleri Derneği” (Sylogos Kathikon Palias Polis Rethymnou) tarafından basılan eserin başlığı “Resmo'nun Tarihi Topografyasında 370 Anıtsal Boşluk” olup çalışma, çoğu kent merkezinde ve büyük ölçüde harap vaziyette bulunan tarihi eserleri konu edinir. Kitabın başlığındaki “boşluk” (το κενό, τα κενά) sözcüğü ile yazar anıtların çoğunun yitip gitmiş olduğunu ve bu durumun yarattığı boşluğu vurgular. Tahmin edilebileceği gibi bu eserler arasında Osmanlı dönemi yapıları da önemli yer tutar. Çalışma 1890'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar deprem, 2. Dünya Savaşındaki bombardımanlar gibi sebeplerle ortadan tamamen kalkan yapıları¹⁰⁶, siyah-beyaz fotoğraf, çizim ve planlar eşliğinde tanıtır. Kaybolan Osmanlı yapıları arasında şu eserler dikkat çeker: Osmanlı dönemi Resmo Belediye başkanlarından Ali Bey tarafından yaptırılan bir çeşme, mezarlıklar, Ankebut Ahmed Paşa, Gazi Hüseyin Paşa, Yahya İbrahim ve Küçük Hacı İbrahim Ağa camilerinin minareleri ile iç kalede halen ana yapısı mevcut bulunan İbrahim Han Camiinin minare ve son cemaat yeri, halk arasında “Türk okulu” olarak bilinen inas mektebi, Narenciye (Neratzes) adıyla da bilinen Gazi Hüseyin Paşa Camii yakınındaki Narenciye tekkesi, Selam(i) Baba ve Hasan Baba tekkeleri¹⁰⁷, Resmo merkezinde Çukur Bostan Mahallesi camii¹⁰⁸, Ali Baba, Mehmet Baba, Mustafa Efendi, Hakkı Baba, Ali Açıkbaş Baba (veya Skuli Baba) ve Hasan Baba türbeleri¹⁰⁹.

¹⁰⁴ Manousakas, 2013 a.g.e., ss. 75-83.

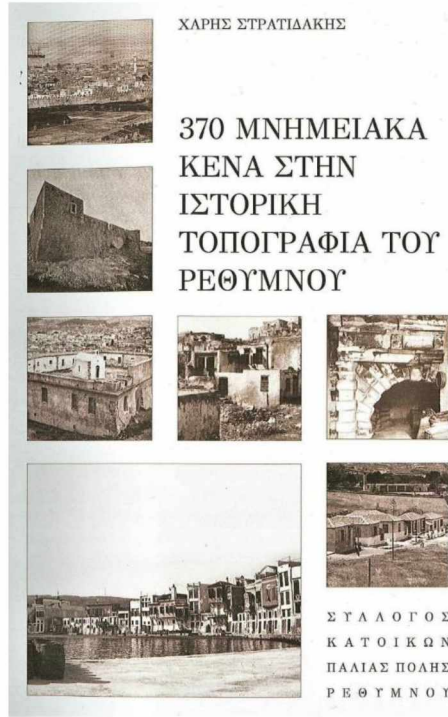
¹⁰⁵ Manousakas, 2013 a.g.e., ss. 110-117.

¹⁰⁶ Stratidakis, a.g.e., ss. 47-48, 82-86.

¹⁰⁷ Stratidakis, a.g.e., ss. 224-225.

¹⁰⁸ Stratidakis, a.g.e., s. 226.

¹⁰⁹ Stratidakis, a.g.e., ss. 124-231, 260.

Resim 7. Stratidakis'in Resmo'daki anıtsal yapılara ilişkin çalışması.

Geçtiğimiz yıllarda Resmo'nun Osmanlı dönemi ile ilgili olarak çıkan bir diğer çalışma da doğrudan yerel arşiv kaynaklarına dayanması bakımından dikkati çeker. Bu çalışma Giannis Spyropoulos'un Yunan Devlet Arşivlerinin Resmo şubesinde (GAK Arheia Nomou Rethymnis) bulunan ve 1817-1819 yıllarına tarihlenen belgeler üzerindeki araştırmalarının sonucudur. "İhtilal Öncesi Dönemde Batı Girit'te Osmanlı İdaresi ve Toplumu" başlığını taşıyan çalışma, söz konusu arşiv idaresi tarafından 2015 yılında Resmo'da yayımlanmıştır. Başlıktan da anlaşılacağı gibi Yunan ihtilalinin hemen öncesinde Girit'in Hanya ve Resmo Sancakları ile İsfakiye (Sfakia) taraflarını kapsayan batı kesimindeki genel manzarayı, ilgili yazışmalar üzerinden inceleyen Spyropoulos, bir yandan idari yapı, vergi uygulamaları, sosyoekonomik dengeler gibi hususlarda detay verirken diğer yandan bunları Sultan İkinci Mahmut döneminin ıslahat arayışları ve yaklaşan Tanzimat ikliminin merkezîyetçi politikalarıyla ilişkilendirir¹¹⁰.

¹¹⁰ Giannis Spyropoulos, Othomaniki Dioikisi kai Koinonia stin Proepanastatiki Dyтики Kriti, Arheiakas Martyries (1817-1819), GAK Arheia Nomou Rethymnis, Resmo 2015.

Girit'te şehirlerin yanı sıra kasaba ve köyleri de tarih, arkeoloji, hatta folklor bakımından son derece ayrıntılı bir biçimde ele alan Stergios Spanakis'in "Çağlar İçinde Girit'in Şehir ve Köyleri" adlı çalışması adanın bilhassa kırsal kesimine ilişkin detay verir¹¹¹. Büyük boy iki cilt halinde yayımlanan eser Girit'teki köy ve kasabaları tarihi ve arkeolojik özellikleriyle alfabetik sıra içinde incelemesi bakımından ansiklopedik bir kaynaktır. Bu eserin yine oldukça detaylı olmakla birlikte turistik rehber formatında ve taşıma kolaylığı sağlaması bakımından daha küçükçe bir versiyonu da yine adadaki yerleşimleri alfabetik sıra ile ele alır. Spanakis'in bu eseri "Girit: Turistik - Tarihi - Arkeolojik Rehber" başlığını taşımakta olup yine toplamda 950 sayfayı geçen iki cilt halinde Kandiye'de basılmıştır¹¹². Her iki eser de adanın en erken dönemlerinden günümüze kadar uzanan tarihini Osmanlı dönemini de kapsayacak biçimde ele alması bakımından bu çalışmanın kapsamına girer. Yer yer renkli haritaların yanı sıra yüzlerce plan, kroki, çizim ve fotoğrafın de yer aldığı eser, köylerin 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başındaki nüfus yapısından yer adlarının kökenine kadar bir dizi detayı vermesi bakımından değerli bir çalışmadır. Örneğin Arhanes köyü ile ilgili yukarıda verdiğimiz bazı detaylar Spanakis'in bu çalışmasından alınmıştır.

Manousakas'ın yukarıda anılan çalışmasının bir benzeri "Midilli Çalışmaları Birliği" (Etairia Lesviakon Meleton) tarafından 2000 yılında çıkmış olup "Türk İdaresi Yıllarında Midilli'nin Müslüman İbadethaneleri" başlığını taşır. P.I. Samaras tarafından hazırlanan eser, ada merkezindeki cami ve mescitler hakkında görsellerle desteklenen detaylı bilgiler verdiği gibi Mübadele öncesi yıllarda adada yaşayan Türklere ileri gelen ailelere de değinir. Çalışma toplam otuz beş sayfalık bir makale hükmünde ise de fotoğraf, çizimler ve bir harita ile son derece değerli bir envanter denemesidir. Halen harap olmuş bulunan veya büyük ölçüde değişmiş bulunan binaların orijinal görüntülerini vermesi çalışmanın önemini artırır. Çalışmanın başlığındaki "Midilli" (Mytilini) ismi ile adanın merkezi kastedildiğinden, içerik şehir merkezi ve yakın çevresini kapsar. Dolayısıyla adanın tamamına ilişkin bir çalışma değildir.

Yerel tarih söz konusu olduğunda burada yer verdiğimiz çalışmaların mevcut literatürün çok küçük bir örnekleme olduğu tekrar hatırlatılmalı, giriştiğimiz işin tahdidi bir sayım olmadığının altı tekrar çizilmelidir. Hemen her ada, kasaba hatta belli başlı köylerin tarihine ilişkin olarak yerel ölçekte üretilmiş çalışmalar yerel kütüphane ve kitabevelerinde mevcuttur.

¹¹¹ Stergios Spanakis, Poleis kai Horia tis Kritis sto Perasma ton Aionon (iki cilt), Detorakis, Kandiye 1991.

¹¹² Spanakis, 1964, a.g.e.

Bunların tamamı elbette okurun beklediği akademik düzeyi karşılamayabilir, deneyimli bir okur “tarih” ile yerel anlatıların, söylencelerin karışabileceğinin, yukarıda yer yer anılan hâkim söylem ve imgelerin yerel tarih yazımında da etkili olabileceğinin farkındadır. Fakat her halükarda satır aralarındaki detaylar değerini korur. Bilhassa yer ve kişi isimleri, tarihi coğrafyaya ilişkin ayrıntılar bu çalışmalar üzerinden takip edilebilir. Ayrıca hâkim söylem ve imgeler doğrultusunda aktarılan anlatı ve hikâyeler de, gerçeğin kendisini değilse de bir boyutunu, kolektif hafızada yer etmiş klişeleri yansıtmaları bakımından başlı başına bir veri grubu olarak telakki olunabilir.

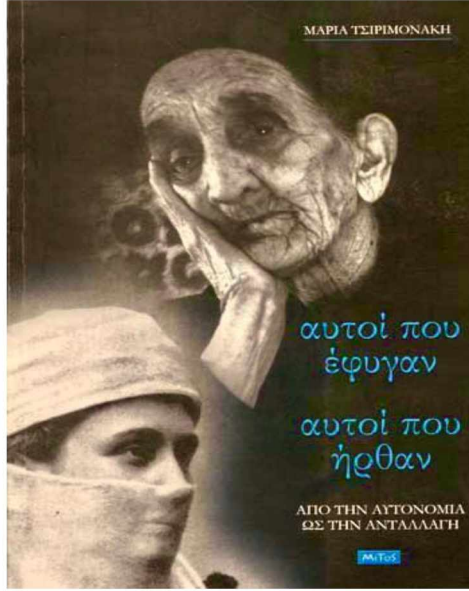
2.3.4. Hatıralar

Osmanlı döneminin bilhassa son yıllarına ışık tutan hatıraların da başlı başına bir kategori teşkil ettiği yukarıda açıklanmıştı. Haliyle Yunanistan'da bu konudaki literatür son derece zengin olup bunlar da hem nicelik hem nitelik bakımından başlı başına bir külliyat meydana getirir. Bunların bir kısmı İzmir, İstanbul gibi merkezlerdeki hayatı konu alır, fakat yukarıda dikkat çekildiği gibi Osmanlı döneminin son yıllarına ait hatıralarda Anadolu'nun hemen her köşesinden detaylarla karşılaşmak da mümkündür. Bunların bir kısmı tipik bir biçimde “iki ülke bir hayat” motifi üzerinden hatırat sahibinin Türkiye yılları ile başlar, harp, mültecilik veya mübadillik deneyimleriyle devam ederek Yunanistan'daki yeni hayatın ayrıntılarını verir¹¹³. Bu çalışmalar ülkemizde de muhaceret veya mübadele deneyimi yaşamış aile öyküleriyle benzerlik gösterir¹¹⁴. Bu tarz çalışmalar arasında Girit'i konu edinen en ilginç örneklerden biri Maria Tsirimonaki'nin “Gidenler ve Gelenler, Özerklikten Mübadeleye” başlıklı çalışması olup 2002 yılında Resmo'da yayımlanmıřtır¹¹⁵. Resmo'nun geçen yüzyıl başlarındaki tarihini işleyen kitap, Türklerin adada yaşamaya devam ettiği özerklik yıllarından mübadele sorası döneme uzanan zaman dilimini aile öyküleri üzerinden aktarır.

¹¹³ ‘Bir hayat iki vatan’ motifine tipik bir örnek olarak 1995’te ilk 1999’da ikinci baskısını yapan İzmirli Giorgos Katramopoulos’un ‘Bir Yüzyıl İki Vatan’ başlıklı hatıraları verilebilir (Georgios Th. Katramopoulos, Enas Aionas dyo Patrides, Okeanida, Atina 1999).

¹¹⁴ Bu konuda bilhassa “iki ülke bir hayat” motifini örneklemesi bakımından Reşat Tesal’ın, yazarın Selânik’in yanı sıra Volos’taki çocukluk yıllarına ait detayları da içeren “Selânik’ten İstanbul’a” adlı eseri (Tesal, a.g.e.), Ahmet Yılmaz’ın Bulgaristan ve Türkiye hayatını anlattığı “İki Ülke Bir Hayat” adlı hatıratı (Ahmet Yılmaz, İki Ülke Bir Hayat, Bilal Ofset, Balıkesir 2013) ve İskender Özsoy’un çalışmalarından ‘İki Vatan Yorgunları’ (İskender Özsoy, İki Vatan Yorgunları, Bağlam, İstanbul 2003) vb. anılabilir.

¹¹⁵ Maria Tsirimonaki, Aftoi pou Efygan Aftoi pou Irthan, Mitos, Resmo 2002.

Resim 8. Maria Tsimonaki'nin “Gidenler ve Gelenler” adlı çalışması.

Çalışmayı yukarıda saydığımız benzerlerinden ayıran en temel fark hem “gidenleri” hem de “gelenleri” aynı mekân üzerinden her iki tarafın kaynakları vasıtasıyla ele almasıdır. Çalışmanın dayandığı hatıralar Türkiye ve Yunanistan'dan fotoğraf arşivleriyle de zenginleştirilmiştir. Tsimonaki, İzmir'den Balın, İstanbul'dan Üstay ailelerinin, Cunda'dan Ali Onay'ın fotoğraf arşivlerinin yanı sıra Resmo Belediye Arşivinden ve Resmo'da Manos Astrinos'un şahsi arşivinden yararlanmışır¹¹⁶.

2.3.5. İhtilal ve Bağımsızlık Süreci

Son yıllarda sayıları giderek artan ve Yunan İhtilalinin 200. yıldönümüne giden süreçte daha da artması beklenen bir diğer grup eser de bağımsızlık sürecini konu edinir. Tahmin edileceği üzere bu kategorideki çalışmalar da başlı başına bir külliyyat meydana getirir. Bunların bir kısmının kaleme alındığı dönem konunun henüz “güncel” kabul edilebileceği yıllara kadar uzanır. Dolayısıyla içerdiği bilgilerin yanı sıra yukarıda sözü edilen hâkim söylem ve bakış açısının inşa sürecine de ışık tutar. Ioannis Filimon'un ilk baskıları 19. yüzyılın ortalarında yapılmış olan “Filiki Eteryaya ilişkin Tarihi Denemeler”¹¹⁷ başlıklı çalışması ile ihtilal liderlerinin hatırat ve

¹¹⁶ Tsimonaki, a.g.e., s. 3.

¹¹⁷ Ioannis Filimon, Dokimion Istorikon peri tis Filikis Etairias, Pelekanos, Atina 2013.

biyografileri bu kapsamda değerlendirilebilir¹¹⁸. Son süreçte sayıları artan ve yine ihtilal liderlerini konu edinen biyografi çalışmaları da bu kategoride yer alır¹¹⁹.

Bu kategoriye giren çalışmaların bir kısmı geniş kapsamlarından dolayı ansiklopedik olarak da nitelendirilebilirler. Bunlar arasında Dionysios Kokkinos'un ihtilale ilişkin resmi söylemi yansıtmaları bakımından "klasik" olarak da anılan altı ciltlik "Yunan İhtilali Tarihi", harita, gravür ve tablolardan oluşan zengin görsel içeriğiyle ön plana çıkar¹²⁰. Resmi söylemi ve ulus devlet inşasına yön veren bakış açısını yansıtmalarının yanı sıra, kronoloji ve biyografi detayları bakımından da Kokkinos'un eseri kayda değer bir kaynaktır. Yine bu grupta yer alan çalışmaların bir kısmı, herhangi bir bölgenin isyan ve ihtilal dönemindeki durumunu ele alması bakımından aynı zamanda yukarıda sözü edilen yerel tarih kategorisine de girer. Bu duruma bir örnek olarak Gianis Kordatos'un ihtilalin Tesalya'nın doğusundaki dağlık kesimdeki etkilerini konu alan eseri¹²¹ verilebilir. Yörenin ihtilal öncesi dönemine ilişkin detaylara da yer veren çalışmanın asıl dikkat çekici yönü ihtilalin yöre ahalisi üzerindeki sarsıcı etkisini bilhassa Kocabaşarların ihtilal yanlısı güçler karşısındaki dirençleri üzerinden aktarmasıdır¹²².

Georgios A. Chrysanthakopoulos'un 1950 tarihli "Türk İdaresinde İleia" başlıklı çalışması da bu kapsamda değerlendirilebilir¹²³.

¹¹⁸ Krş. Spyros Melas, O Navarhos Miaoulis, Saliverou, Atina 1932; Spyros Melas, O Geros tou Moria, Biris, Atina 1957; (Ioannis) Stratigos Makrigiannis, Apomnimonevmata, Bayron, Atina.

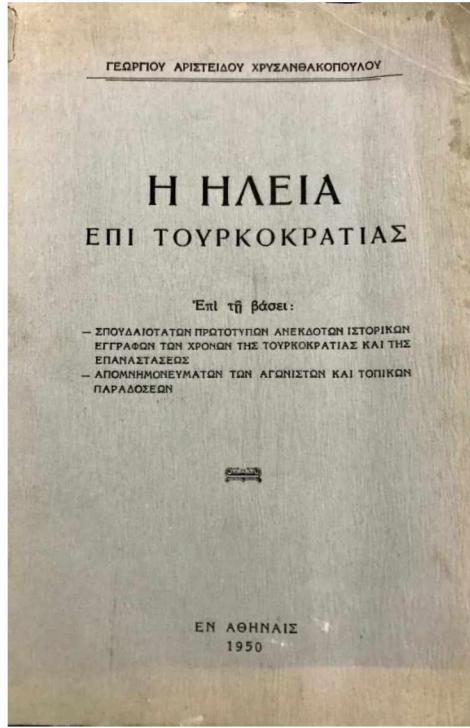
¹¹⁹ Krş. Iakovos Mihailidis, O Theodoros piso apo ton Kolokotroni, Kathimerini, Atina 2014; Panagiotis Paspaliaris, O Ioannis piso apo ton Kapodistria, Kathimerini, Atina 2014; Paschalis M. Kitromilidis, O Rigas piso apo ton Velestinli, Kathimerini, Atina 2014.

¹²⁰ Dionysios Kokkinos, I Elliniki Epanastasis (altı cilt), Melissa, Atina 1967-1969.

¹²¹ Gianis Kordatos, I Epanastasi tis Thessalomagnisias tou 1821, Epikairoiti, Atina 1977.

¹²² Kordatos, a.g.e., ss. 139-148.

¹²³ Georgios A. Chrysanthakopoulos, I Ileia epi Tourkokratias, Atina 1950.

Resim 9. Chrysanthakopoulos’un “Türk İdaresinde İleia” adlı çalışması.

Mora’nın bu yöresi Osmanlı Kaynaklarında “Lala” olarak geçen havaliyi de kapsar. Dolayısıyla söz konusu çalışma, adını Lala (Lalas) kasabasından alan bu havalinin idari yapısına ilişkin detaylara da yer verir. Üç yüz elli sayfayı geçen hacmiyle bu çalışma, yukarıda yerel tarih kapsamında değerlendirilen yayınlar arasında ele alınabileceği gibi ihtilal yıllarına ilişkin detayları bakımından bu başlık altında da değerlendirilebilir. Benzer biçimde Lismanis’in yukarıda anılan çalışması her ne kadar Hydra Adasının tarihini adada mevcut yerleşimin başladığı yıllardan itibaren alıyor ise de başlığından da anlaşılacağı üzere ihtilal dönemine bilhassa ağırlık verdiğiinden bu kategori altında da değerlendirilebilir.

Yunan ihtilalinin 200. Yıldönümüne giden süreçte bu konudaki yayınlar da artmakta ve ilgiyle takip edilmektedir. Bunlar arasında yoğun içeriği ve gördüğü ilgi bakımından dikkat çeken bir çalışma Theodoros D. Panagopoulos’un başlığı kabaca “Tarihin Satır Araları” olarak tercüme edilebilecek olan çalışmasıdır¹²⁴. Yayımlandığı 2009 yılı içinde altı defa basılan ve Yunanistan’da çok satanlar listesine giren kitap özellikle ihtilal

¹²⁴ Theodoros D. Panagopoulos, Ta Psila Grammata tis Istorias, Enalios, Atina 2009.

sürecinin gölgede kalan tartışmalı detaylarına odaklanır. Beş yüz sayfayı aşan bu çalışmanın gördüğü ilgi üzerine Panagopoulos 2012 yılında bunun devamı niteliğinde, yine ihtilal sürecinin gölgede kalan detaylarını tartıştığı ikinci bir kitap çıkarmıştır. Başlığı kabaca “Herşey Aydınlansın” olarak tercüme edilebilecek olan bu çalışma da son derece hacimli olup sayfa sayısı sekiz yüzü geçer¹²⁵.

Son süreçte yayımlanan daha kısa ve öz bir örnek Vassilis Kremmydas’ın “1821 Yunan İhtilali” başlıklı çalışmasıdır¹²⁶. Kremmydas bir yandan ihtilalin seyrini, diğer yandan başlıca dinamikler arasındaki etkileşimi oldukça analitik bir yaklaşımla yaklaşık iki yüz sayfaya sığdırmayı başarmıştır. Konuyu hem düşünsel ve örgütsel arka planı, hem de temel aktör ve toplumsal kesimler üzerinden ele alan çalışma ihtilal sürecini modernleşme/yenileşme, yenilik kavramları üzerinden değerlendirir. Son yıllarda çıkan yayınlar arasında Panagopoulos’un yukarıda geçen çalışmaları yoğun ayrıntı ve tartışma ile ön plana çıkarken Kremmydas daha sistematik ve akademik bir içerikle dikkati çeker. Çalışma yukarıda sözü edilen hâkim söylemin izlerini yer yer yansıtsa da, özellikle iç ve dış dinamikler arasındaki etkileşime ilişkin yorum ve yaklaşımları bakımından kayda değer bir kaynak teşkil eder. Bu çalışmanın da yayımlandığı ilk yıl (2016) içinde altı baskı yapmış olması ne derece ilgi gördüğü hakkında fikir verir.

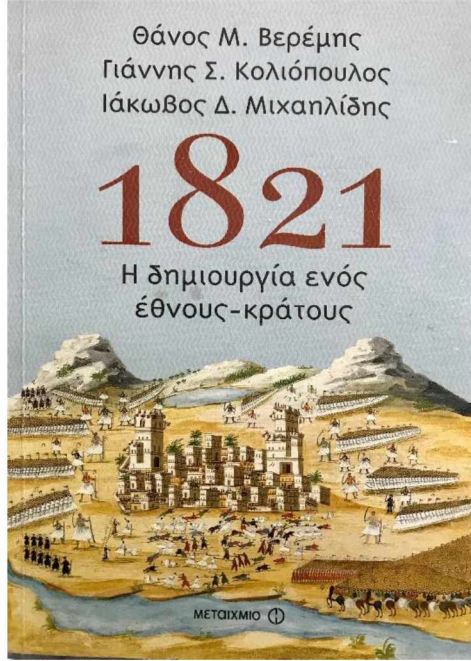
Sayıları giderek artan bu kategorideki yayınlara 2018’de “1821: Bir Ulus Devletin İnşası” başlıklı çalışma eklenmiştir¹²⁷. Bu alanda uluslararası yayınlarıyla da tanınan Thanos Veremis, Giannis Koliopoulos ve Iakovos Mihailidis tarafından hazırlanan çalışma, ihtilal sürecini akademik bir bakış açısıyla fakat aynı zamanda geniş okur kitlelerine de hitap edecek biçimde ele alır. İçeriği dört yüz sayfayı geçen kitap, Fransız ve Yunan devlet arşivlerinin yanı sıra yukarıda da geçen Kokkinos, Filimon gibi temel kaynakları ve yine yukarıda geçen hatıra ve biyografileri esas alır. Eser bu yönüyle aynı zamanda ihtilal dönemi literatürünü temel eserler üzerinden gözden geçirir. Kitabın ilk bölümü iç ve dış dinamiklere ilişkin bir genel değerlendirme ile başlar. Bu bölümde ihtilalin arka planı dönemin ve ihtilal bölgelerinin sosyoekonomik koşulları üzerinden ele alındığı gibi başlıca dış aktörlerin süreçteki rolleri işlenir. İlerleyen bölümlerde ihtilalin ideolojik temelleri, liderleri ve örgüt yapısını tartışan yazarlar olayların

¹²⁵ Theodoros D. Panagopoulos, Ola sto Fos, Enalios, Atina 2012.

¹²⁶ Vasilis Kremmydas, I Elliniki Epanastasi tou 1821, Gutenberg, Atina 2016.

¹²⁷ Thanos M. Veremis, Giannis S. Koliopoulos, Iakovos D. Mihailidis, 1821: Dimiourgia enos Ethnous-Kratous, Metailmio, Atina 2018.

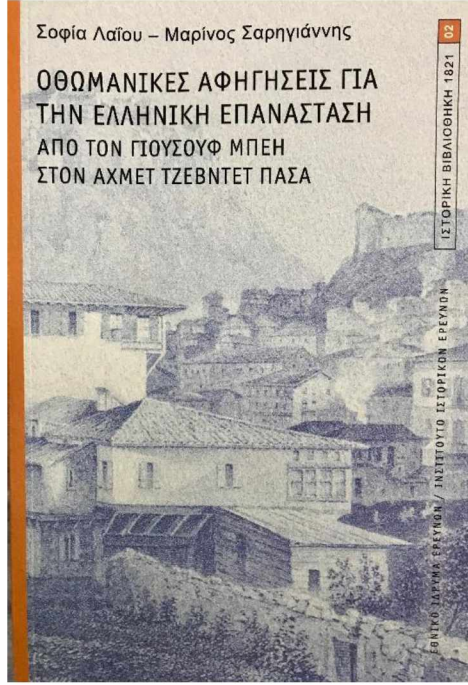
seyrini başlıca dönüm noktaları üzerinden kronolojik sırayı da gözeterek ele alırlar.

Resim 10. Veremis, Koliopoulos ve Mihailidis'in 2018'de yayımlanan çalışmaları.

Bu konuda yine son zamanlarda çıkan fakat Osmanlı kaynaklarını esas alması bakımından istisna teşkil eden bir diğer çalışma “Yunan İhtilaline dair Osmanlı Anlatıları” başlığını taşır¹²⁸. Sofia Laiou ve Marinos Sariyannis tarafından kaynakça hariç 164 sayfalık bir kitap olarak hazırlanmış bulunan çalışma 2019 yılı temmuz ayında yukarıda da adı geçen Tarih Araştırmaları Enstitüsü tarafından yayımlanmıştır.

¹²⁸ Sofia Laiou, Marinos Sariyannis, Othomanikes Afigiseis gia tin Elliniki Epanastasi: Apo ton Giousouf Bei ston Tzevdet Pasa, Institutoto Istorikon Erevnon, Atina 2019.

Resim 11. Laiou ve Sariyannis'in 2019'da basılan çalışmaları.

Çalışmanın alt başlığında yer alan “Yusuf Bey’den Ahmet Cevdet Paşa’ya” ifadesi temel alınan kaynaklara işaret eder. Çalışma 19. yüzyıl vakanüvislerinin anlatımlarını esas alarak Osmanlı seçkinlerinin İhtilal karşısındaki tavır ve hissiyatını ilk elden kaynaklar üzerinden Yunanlı okura aktarır. Yazarlar, Yunanistan’da ihtilal dönemine ilişkin tartışmalarda Osmanlı tarafının yaklaşımının hemen hiç bilinmediğine dikkat çekerek¹²⁹ çalışmanın temel amacını da ortaya koyarlar. Bu son nokta, nihayet sonuç kısmına yaklaşan bizim çalışmamızın da temel amacına işaret eder. Tarihleri yüzyıllardır iç içe geçmiş iki ülke, kültür ve coğrafya bakımından ne kadar yakınsa iletişim bakımından o derece uzaktır¹³⁰. Nasıl ki Yunanistan’ın tarihi Türkiye’de üretilen çalışmalar

¹²⁹ Sofia Laiou, Marinos Sariyannis, a.g.e, s. 15; çalışmanın arka kapağındaki tanıtım yazısı da bu tespitle başlar.

¹³⁰ Esasen bu noktada Yunanistan’ın Türkiye’yi konu alan yayınlardaki performansı daha yüksek görünmektedir. Yunanistan’da Osmanlı dönemi bir yana, doğrudan doğruya Türkiye’yi konu alan literatür başı başına ayrı bir çalışma konusu teşkil eder. Türkçede ise Herkül Millas’ın çalışmaları istisna tutulursa modern Yunanistan’ın tarihi hala büyük ölçüde Batı kaynakları üzerinden takip edilmektedir (Krş. Herkül Millas, Yunan Ulusunun Doğuşu, İletişim, İstanbul 1994; Herkül Millas, Geçmişten Bugüne Yunanlılar, İletişim, İstanbul 2003; Richard Clogg, Modern Yunanistan Tarihi, çev. Dilek Şendil, İletişim,

bilinmeden eksik kalırsa, Türkiye'nin bilhassa Rumeli tarafındaki geçmişine dair gölgede kalan detaylar da Yunan kaynaklarıyla aydınlanabilir.

Sonuç

Yukarıda sözü edilen çalışmaların listesi elbette uzatılabilir ancak sonuç değişmeyecektir: Osmanlı tarihinin gölgede kalan detaylarının aydınlatılması için komşu dillerde yazılmış yerel kaynaklar son derece zengin detaylar verir. Bilhassa Balkan tarihi söz konusu olduğunda Osmanlı kaynakları ile yerel kaynakların birlikte kullanımının araştırmaların derinliğine ve kalitesine katkısı açıktır. Bu alanda karşı karşıya bulunduğumuz külliyatin muazzam boyutları göz önünde bulundurulursa yerel kaynak kullanımının henüz ne derece kısıtlı olduğu anlaşılır.

Yunan kaynakları ülkemizdeki Osmanlı tarihi araştırmaları için bilhassa konu edindikleri coğrafî sahanın genişliği bakımından önem taşır. Yunanistan söz konusu olduğunda adalar ve şehirler bir yana, ülke çapında hemen her kasaba hatta bazı köylerin dahi tarihi çalışılmış ve çalışılmakta olup bu kaynaklar Osmanlı idari sisteminin yerel ayrıntıları, tarihi coğrafya, yer adları, sosyokültürel yapı vb. hususlarda değerli bilgiler içerir. Yerel ölçekte üretilen çalışmaların yine çoğunlukla yerel düzeyde basılması, Yunanistan'da söz konusu literatürün üretim mekanizmalarının ne derece yaygın olduğunu gösterir. Diğer yandan, ele alınan kaynakların konu edindiği coğrafya Yunanistan topraklarıyla sınırlı olmayıp Anadolu'yu da kapsar. Söz konusu kaynakların göz önünde bulundurulması, ortak geçmişin anlaşılmasına yönelik çabalara derinlik katacaktır. Bunun için araştırmacılar yerel dildeki kaynakları takip edebilecekleri gibi ortak çalışmalar ve karşılıklı tercüme faaliyetleriyle de yerel kaynaklara erişim kolaylığı sağlanabilir.

Sonuç olarak Yunanistan'ın Osmanlı dönemine ilişkin yerel detaylar yalnızca Yunanca kaynaklarla veya yalnızca Türkçe kaynaklarla da çalışılabilir. Ancak mümkün ölçüde her iki taraftan da kaynak kullanımı, karşılıklı lisan öğrenimi ve akademik iletişim teşvik edilirse hem araştırma süreçleri kolaylaşır hem de kaynakların karşılaştırmalı kontrolüyle daha net sonuçlara varılır.

Kaynakça

- ADIYEKE Nuri, "Stavrinidis ve Girit'teki Osmanlı Kadı Sicilleri", *Kebikeç*, 17, 2004, ss. 73-81.
- ADIYEKE A. Nükhet, "Ypotheseis Antidikion anamesa se mi Mousoulmanous apo ta Ierodikastika Katastihia tou Rethymnou kata to 17o Aiona", çev. D. Kakos, *Kritologika Grammata*, 19 (2004), ss. 9-32.
- ADIYEKE A. Nükhet, ADIYEKE, Nuri, "Oi Apostasies apo to Islam stin Kriti sti Diarkeia tis Ellinikis Epanastasis", çev. E. Kolovos, *Kritologika Grammata* 19, (2004), ss. 33-41.
- ALIPRANTIS Nikos Hr., "Genealogika tis Santorinis", *Thiraika* - 4 (2004), Atina.
- ANAGNASTOPOULOU Sia, *Mikra Asia 19os Ai.-1919*, *Ellinika Grammata*, Atina 1998.
- ANASTASAKI, Anna, *Kritiki Kouzina, Marmatakis, Hanya*.
- ANASTASIADI - MANUSAKI Sofia, *Mnimes Kappadokias* (yayma hazırlayan: Mirka Tzeveleki-Kondaki), *Kentro Mikrasiatikon Spoudon*, Atina 2002.
- AYDIN Hacı Veli, "Ellines Emporoi kai Naftikoi sti Mavri Thalassa", (çev. A. Papadopoulou), *Tzelina Charlafti, Katerina Papakonstantinou* (ed.), *Naftilia ton Ellinon, Kedros & Ionio Panepistimio*, Atina 2013, ss. 683-701.
- AYVALI Gülstün, HAIRETI Fotini, FOTINOU Pinelopi, SARIYANNIS Marinos, (Ed. ZACHARIADOU Elizabeth), *Ierodikeio Irakliou Tetartos Kodikas* (Meros A 1672-1674), (Meros B 1683-1686) [Kandiye Şeriyе Sicili, No: 4], *Vikelaia Dimotiki Vivliothiki, Kandiye* 2010.
- AYVALI Gülstün, KOLOVOS Elias, SARIYANNIS Marinos, (Ed. Elizabeth Zachariadou), *Ierodikeio Irakliou Defteros Kodikas* (Meros A 1672-1674 kai Meros B 1683-1686) [Kandiye Şeriyе Sicili, No: 2], *Vikelaia Dimotiki Vivliothiki, Kandiye* 2014.
- BALTA Evangelia, "Karystia Euvoias 15os-17os Ai.", *Arheion Euvoikon Meleton* 32 (1996-97), ss. 5-58.
- BALTA Evangelia, "Oi Othomanikes Spoudes stin Ellada", *Istorika*, 31 (Dec. 1999), ss. 455-460.
- BALTA Evangelia, "Ottoman Studies and Archives in Greece", *Analecta Isisiana LXX*, the Isis Press, Istanbul 2003.
- BALTA Evangelia, OĞUZ Mustafa, *To Othomaniko Ktimatologio tou Rethymnou Tapu Tahrir 822, Ethniko Idryma Erevnon, Istoriki kai Laografiki Etairia Rethymnou, Resmo* 2007.
- CASTELLAN Georges, *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman, *Milliyet Yayınları*, İstanbul 1995.
- CHARLAFTI Tzelina, PAPAKONSTANTINOU Katerina (ed.), *Naftilia ton Ellinon, 1700-1821, Kedros & Ionio Panepistimio*, Atina 2013.
- CHATZIDAKIS Iosif, *Istoria tis Nisou Milou, Ekdotis Enoseos Milion en Athinai*, Atina 1994.
- CHATZIPANAGIOTI-SANGMEISTER Iliа, KARANASIOS Chariton, KAPPLER Mathias, CHOTZAKOĞLOU Charalampos (ed.), *Fanariotika kai Astika Stihourgimata stin Epohi tou Neollinikou Diafotismou, Akadimia Athinon*, Atina 2013.
- CHRYSANTHAKOPOULOS Georgios A., *I Ileia epi Tourkokratias*, Atina 1950.
- CLOGG Richard, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek Şendil, *İletişim*, İstanbul 2007.
- DIMITRIADIS Evangelos, *To Vilaeti ton Ioanninon kata to 19o Aiona, Giannena apo tin 'Poli-Pazari' stin 'Poli-Praktoreio'*, *Kyriakidis, Selânik* 1993.

DIMITRIADIS Vasilis, Topografia tis Thessalonikis kata tin Epohi tis Tourkokratias, Etairia Makedonikon Spoudon, Selânik 1983.

DIMITRIADIS Vasilis, Bir Evin Hikâyesi: Selânik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler, çev. Gülsün Aksoy-Aivali, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

DIMOGLU Aigli, Volos: Enas Aionas, Volos Yayınları, Volos 1999.

EFSTATHIADOU-TSILIMAGKOU Soula, Tarsos Kilikias kai Laografika Kappadokias, Gordios, Atina 2012.

EPEOGLU – BAKALAKI Evdokia, Anamniseis apo ti Zoi stin Angyra, Vantias, Selânik 1997.

ERKEN İlkay, Yanya Sancağının İdari Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913), yayımlanmamış doktora tezi, Samsun OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

EVLİYÂ ÇELEBİ, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 8. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

FILIMON Ioannis, Dokimion Istorikon peri tis Filikis Etairias, Pelekanos, Atina 2013.

FILIPPIDIS D., Kynouria, Melissa, Atina 1985.

FOTOPOULOS Athanasios Th., Oi Kotzabasides tis Peloponnissou kata ti Defteri Tourkokratia, Irodotos, Atina 2005.

HASTAOGLOU Vilma, Volos: Portreto tis Polis ton 19o kai 20o Aiona, Volos yayınları, Volos 2002.

HATZIPANAGIOTI-SANGMEISTER İlia, “Eis to Theatron tou Kosmou: Apotyposeis tou Mparok sta Fanariotika Stihourgimata”, HATZIPANAGIOTI-SANGMEISTER İlia, KARANASIOS Chariton, KAPPLER Matthias, CHOTZAKOGLU Charalampos (ed.), Fanariotika kai Astika Stihourgimata stin Epohi tou Neollinikou Diafotismou, Akadimia Athinon, Atina 2013, ss. 27-88.

HEKIMOGLU Evangelos, Ta Mystiria tis Thessalonikis, University Studio Press, Selânik 2001.

INTZEMPELIS, Elpidoforos, Arta 1881-1941, Paraskinio, Atina 2010.

İNALCIK Halil, I Othomaniki Aftokratoria: I Klasiki Epohi, Aleksandreia, Atina 1995.

KAMPOURIDIS Kostas, I Neoteri Ellada mesa apo Othomanikes Arheiakes Piges, Ant. Stamoulis, Selânik 2009.

KAMPOURIDIS Konstantinos, I Lesvos ton 16o Aiona, Ant. Stamoulis, Selânik 2016.

KAMPOURIDIS Konstantinos, SALAKIDIS Georgios, I Eparhia Servion ton 16o Aiona mesa apo Othomanikes Piges, Ant. Stamoulis, Selânik 2013.

KAPETANAKIS Stavros, I Mani sti Defteri Tourkokratia (1715-1821), Adouloti Mani, Areopoli-Mani 2011.

KARANTZIKOU Eleni, FOTINOU Pinelopi, (Ed. ZACHARIADOU Elizabeth), Ierodikeio Irakliou Tritos Kodikas (1669/73 kai 1750/67) [Kandiye Şeriye Sicili, No: 3], Vikelaia Dimotiki Vivliothiki, Kandiye 2003.

KATRAMOPOULOS Georgios Th., Enas Aionas dyo Patrides, Okeanida, Atina 1999.

KAYAPINAR Levent, “Oi Katikoi kai Synoikies tis Larisas kai ton Trikalon kata tin Periodo 1454/1455-1602 – I”, Thessaliko Imerologio, çev. S. Gioltzoglou, c. 68 (2015), ss. 289-308.

KAYAPINAR Levent, "Oi Katikoi kai Synoikies tis Larisas kai ton Trikalon kata tin Periodo 1454/1455-1602 – II", Thessaliko Imerologio, çev. S. Gioltzoglou, c. 69 (2016), ss. 309-328.

KAYAPINAR Levent, "O Palamas tis Karditsas stis Othomanikes Apografes tis Periodou 1454/1455-1570", Thessaliko Imerologio, c. 73 (2018), ss. 68-71.

KAYAPINAR Levent, "Eksi Oikismoi tis Ellassonas stin Apografi ton Othomanon tou 1506", Thessaliko Imerologio, c. 74 (2018) ss. 115-120.

KAYAPINAR Levent, "I Ellassona kai 15 Oikismoi tis stin Apografi ton Othomanon tou 1506", Thessaliko Imerologio, c. 75 (2019), ss. 17-26.

KAYAPINAR Levent, "Santorini Adası", Yasemin Demircan, Levent Kayapınar, Ayşe Kayapınar, Osmanlı Döneminde Kikladlar (c. 1), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, ss. 109-146.

KAYAPINAR Levent, KAYAPINAR Ayşe, "Ta Othomanika Eggrafa tis Vivliothikis tis Dimitsanas", Gortyniaka, c. 4, Atina 2007, ss. 241-266.

KAYAPINAR Levent, KAYAPINAR Ayşe, "30 Oikismoi tis Ellassonas stin Apografi ton Othomanon tou 1506", Thessaliko Imerologio, c. 76 (2019), ss. 15-19.

KAYAPINAR Levent, KAYAPINAR Ayşe, "I Ellassona kai 25 Oikismoi tis stin Apografi ton Othomanon tou 1570 (TD 695)", Thessaliko Imerologio, c. 77, 2020, ss. 49-52.

KAYAPINAR Levent, SPANOS Kostas, "Istorika Stoiheia gia ti Vatsounia tou Mouzakiou", Thessaliko Imerologio, c. 67 (2015), ss. 113-128.

KAYAPINAR Levent, SPANOS Kostas, "Istorika Stoiheia gia to Vounesi tis Karditsas (15os – 17os Ai.)", Thessaliko Imerologio, c. 69 (2016) ss. 3-10.

KAYAPINAR Levent, SPANOS Kostas, "Oi Oikismoi tis Karditsas sto Othomaniko Apografiko Katastiho 101 (1521)", Thessaliko Imerologio, c. 70 (2016) ss. 273-306.

KAYAPINAR Levent, SPANOS Kostas, "Istorika Stoiheia gia ti Damasi tou Tyrnavou (1454/1455-1613/1614)", Thessaliko Imerologio, c. 71 (2016) ss. 3-13.

KAYAPINAR Levent, SPANOS Kostas, "Istorika Stoiheia gia tin Paraprustaina (Proastio) tis Karditsas (1454/1455-1613/1614)", Thessaliko Imerologio, c. 72 (2017) ss. 113-121.

KITROMILIDIS Paschalis M., O Rigas piso apo ton Velestinli, Kathimerini, Atina 2014.

KOIMISOGLOU Symeon, Kappadokia, ILP Productions, Selânik 2005.

KOKKALAKIS Giannis, I Santorini, Atina 2016.

KOKKALAKIS Giannis, Famiglia Ghisi, Atina 2017.

KOKKINIS Spyros, Ta Monastiria tis Ellados, Estias, Atina 1976.

KOKKINOS Dionysios, I Elliniki Epanastasis (altı cilt), Melissa, Atina 1967-1969.

KORDATOS Gianis, I Epanastasi tis Thessalomagnisias tou 1821, Epikairotitia, Atina 1977.

KOSTAKIS Thanasis, Vatika kai Havouts: Ta Tsakonohoria tis Propontidas, Ekdoseis Kentrou Mikrasiatikon Spoudon, Atina 1979.

KOUTSODONTI Evangelia, Alatsata Mikras Asias, I Patris ton Goneon mou, Filotehnikou Omilou Hiou, Sakız (Hios) 2001.

KOUVAS Giannis, To Horio mas Sivrisari, Entos, Atina 2000.

KOFOU Anna, Kriti, Ekdotiki Athinon, Atina 2004.

KREMMYDAS Vasilis, I Elliniki Epanastasi tou 1821, Gutenberg, Atina 2016.

KSIRADAKI Soula, Fanariotisses, Ekdoseis Filippoti, Atina 1999.

KYPRIOTELIS Petros, LIAPIS Kostas (ed.), *O Volos kai i Periohi tou stin Istoriki tous Diadromi / Volos and its District through History*, Etairia Thessalikon Erevnon, Volos 2004.

KYRKINI-KOUTOULA Anastasia, *I Othomaniki Dioikisi stin Ellada: I Periptosi tis Peloponnisou (1715-1821)*, Arsenidi, Atina 1996.

LAIYOU Sofia, SARIYANNIS Marinou, *Othomanikes Afigiseis gia tin Elliniki Epanastasi: Apo ton Giousouf Bei ston Tzevdet Pasa*, Institutou Istorikon Erevnon, Atina 2019.

LIAKOPOULOS Georgios, Theodoros Paliougkas, *Othomanikes Epigrafes tis Larisas, Stamoulis, Selânik* 2013.

LIBEROPOULOS Giannis, *Konitsa: Istorika kai Politismos*, Vounima, Koniçe (Konitsa) 2007.

LIBEROPOULOS Giannis, *Pazariou Anatomi*, Roes, Atina 2008.

LISMANIS Dimitris, *Hydraioi Prodromoi kai Navmahoi tou Eikosiena, Ypiresia Istorias Naftikou*, Atina 2007.

MAKRIGIANNIS Ioannis, *Apomnimonevmata*, Bayron, Atina.

MANOUSAKAS Manolis, Hania, *I Palia Poli sto Perasma tou Hronou*, Banousis Themis, Hanya 2009.

MANOUSAKAS Manolis, Tzamia, *Tekedes kai Tourbedes sto Nomo Hanion, Ereisma, Hanya* 2013.

MASTAGKAS Sotirios, *Hronika Litochorou kata tin Tourkokratia, c. 16, Litochor (Litochoro)*, 2019.

MELAS Spyros, *O Navarhos Miaoulis*, Atina 1932.

MELAS Spyros, *O Geros tou Moria, Biris*, Atina 1957.

MIHAILIDIS Iakovos, *O Theodoros piso apo ton Kolokotroni, Kathimerini*, Atina 2014.

MİLLAS Herkül, *Yunan Ulusunun Doğuşu, İletişim, İstanbul* 1994.

MİLLAS Herkül, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar, İletişim, İstanbul* 2003.

NIKOLOUDIS Nikos, *Ta Kastrata tis Elladas, Explorer*, Atina 2002.

ÖZSOY İskender, *İki Vatan Yorgunları, Bağlam, İstanbul* 2003.

PAIZI-APOSTOLOPOULOU, *O Thesmos tis Patriarhikis Eksarhias, Ethniko Idryma Erevnon, Atina* 1995.

PALAIOLOGOPOULOS Dimitris, *Oi Kotzabasides ton Kalavriton, Paraskinio, Atina* 2008.

PALIOUGKAS Theodoros, *I Larisa kata tin Tourkokratia, Yenişehir Belediyesi (Dimos Larisas), Yenişehir (Larisa)* 1996.

PANAGOPOULOS Theodoros D., *Ta Psila Grammata tis Istorias, Enalios, Atina* 2009.

PANAGOPOULOS Theodoros D., *Ola sto Fos, Enalios Atina* 2012.

PAPAROUNIS P. N., *Tourkokratia, Ekdoseis Grigori, Atina* 2011.

PASPALLARIS Panagiotis, *O Ioannis piso apo ton Kapodistria, Kathimerini, Atina* 2014.

PLEMMENOS Ioannis, "En Elleipsei Poiiseos Alithous: Laika Prototipa sti Fanariotiki Mousikopoiitiki Paragogi", HATZIPANAGIOTI-SANGMEISTER Iliia, KARANASIOS Chariton, KAPPLER Matthias, CHOTZAKOGLU Charalampos (ed.), *Fanariotika kai Astika Stihourgimata stin Epohi tou Neoellinikou Diafotismou, Akademia Athinon, Atina* 2013, ss. 423-448.

- SALAKIDIS Georgios, I Larisa (Yenişehir) sta mesa tou 17ou Aiona, Stamoulis, Selânik 2004.
- SFYROERAS Vasileios, Ta Ellinika Pliromata tou Tourkikou Stolou, Atina 1968.
- SPANAKIS Stergios, Kriti Tourismus Istoria Arhaiologia (iki cilt), Sfakianos, Kandiye 1964.
- SPANAKIS Stergios, Poleis kai Horia tis Kritis sto Perasma ton Aionon (iki cilt), Detorakis, Kandiye 1991.
- SPYROPOULOS Giannis, Othomaniki Dioikisi kai Koinonia stin Proepanastatiki Dyтики Kriti, Arheiakas Martyries (1817-1819), GAK Arheia Nomou Rethymnis, Resmo 2015.
- STAVRINIDIS Nikolaos, Metafrasis Tourkikon Istorikon Eggrafon, (Aforonton eis tin Istoria tis Kritis), Vikelea Dimotiki Vivliothiki, c.1, (1657-1672), Kandiye 1975 (ikinci baskı 1986); c.2, (1672-1694), Kandiye 1976 (ikinci baskı 1986); c.3, (1694-1715), Kandiye 1978 (ikinci baskı 1987); c.4, (1715-1752), Kandiye 1984; c.5, (1752-1765), Kandiye 1985.
- STRATIDAKIS Haris K., 370 Mnimeiaika Kena stin Istoriki Topografia tou Rethymnou, Syllogos Kathikon Palias Polis Rethymnou, Resmo 2014.
- STRAUSS, Johann, "The New Status of Turkish in the Phanariot Era. Notes on the Turkish Elements in Phanariot Prose and Poetry Writing", HATZIPANAGIOTI-SANGMEISTER Iliia, KARANASIOS Chariton, KAPPLER Matthias, CHOTZAKOĞLOU Charalampos (ed.), Fanariotika kai Astika Stihourgimata stin Epohi tou Neoellinikou Diafotismou, Akadimia Athinon, Atina 2013, ss. 263-386.
- STROULIAS Pavlos, Tempa kai 'Synetairismos Ambelakion', Ella, Yenişehir (Larisa) 1998.
- TESAL Reşat, Selânik'ten İstanbul'a, İletişim, İstanbul 1998.
- THAVORITIS M., Mnimes Mikras Asias, Atina 1972.
- TSIAMALOS Dimitris, Oi Armatoloi tis Roumelis, Ekdoseis Papazisi, Atina 2009.
- TSELIKAS Agamemnon Tselikas, Martyries apo ti Santorini (1573-1819), Pneumatiko Kentro Megaro Gyzi, Atina, Santorini 1985.
- TULÇA Enis, Atatürk - Venizelos ve Bir Diplomat: Enis Bey, Simurg, İstanbul 2015.
- TULÇA Enis, Venizelos - Atatürk kai o Presvis Enis Bei, Iason Books, Atina 2016.
- TSIRIMONAKI Maria, Aftoi pou Efygan Aftoi pou Irthan, Mitos, Resmo 2002.
- TZOMPANAKI Chrysoula, Oi Arhanes kai i Arhitektoniki tous, Kandiye 2002.
- TZOMPANAKI Chrysoula, I Arhitektoniki stin Kriti – Periodos ton Neoteron Hronon (iki cilt), Kandiye 2005, 2007.
- TZOMPANAKI Chrysoula, O Kritikos Polemos 1646-1669, Tzobanaki Chrysoula, Kandiye 2008.
- TZOMPANAKI Chrysoula, Handakas I Poli kai ta Teihi, Etairia Kritikon Istorikon Meleton, Kandiye 2011.
- VAKALOPOULOS Apostolos, Ta Kastrata tou Platamona kai tis Orias Tempon kai o Tekes tou Hasan Baba, Etairia Makedonikon Spoudon, Makedoniki Vivliothiki – 37, Selânik 1972.
- VAKALOPOULOS Apostolos E., Istoria tis Thasou 1453-1912, Etairia Makedonikon Spoudon, Makedoniki Vivliothiki – 64, Selânik 1984.

Arsoy, İ. A., Özdağoğlu, A., Özdağoğlu, G., Damar, M. (2020). Yunanistan'da Osmanlı Tarihi Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme. ANKARAD, 1(1). s. 5-55.

VAROUCHA Maria, HAIRETI Fotini, SARIYANNIS Marinos, (Ed. ZACHARIADOU Elizabeth), Ierodikeio Irakliou Pemptos Kodikas (Meros A 1673-1675), (Meros B 1688-1689) [Kandiye Şeriye Sicili, No: 5], Vikelaia Dimotiki Vivliothiki, Kandiye 2008.

VEREMİS Thanos M., KOLIOPOULOS Giannis S., MIHAILIDIS Iakovos D., 1821: Dimiourgia enos Ethnous-Kratous, Metaihmio, Atina 2018.

YILMAZ Ahmet, İki Ülke Bir Hayat, Bilal Ofset, Balıkesir 2013.

ZACHARIADOU Elizabeth A., Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Monteshe and Aydin (1300-1415), Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postbizantini, Venedik 1983.